

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal
ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X
Haziran / June 2019, 23 (1): 521-544

**Sinoptik Problem ve Redaksiyon Kritiği: Giriş Mahiyetinde
Bir Değerlendirme***

Synoptic Problem and Redaction Criticism: An Introductory Survey

Zafer Duygu

Doçent Doktor, Mardin Artuklu Ü., Edebiyat Fakültesi, Süryani Dili ve Edebiyatı Bölümü
Associate Professor, Mardin Artuklu University, Faculty of Literature, Department of Syriac
Language and Literature
Mardin, Turkey
zaferduygu.zd@gmail.com
orcid.org/0000-0002-8762-9850

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

* Bu makale, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu'nun (TÜBİTAK) şahsıma tahsis ettiği 2219 Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Bursu kapsamında, Amerika Birleşik Devletleri'nin North Carolina Eyaleti'nde yer alan Duke Üniversitesi'nin Religious Studies Bölümü'nde sürdürmekte olduğum daha geniş çaplı projenin bir parçasını oluşturmaktadır. Destekleri ve yardımları nedeniyle bu kuruma ve değerli çalışanlarına teşekkür ederim. Ayrıca katkıları nedeniyle Yale Üniversitesi'nden Dr. Özgen Felek ile Mardin Artuklu Üniversitesi'nden Dr. Kutlu Akalın'a da teşekkür ederim.

Geliş Tarihi / Received: 15 Mart / March 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 30 Mayıs / May 2019

Cilt / Volume: 23 **Sayı / Issue:** 1 **Sayfa / Pages:** 521-544

Atıf / Cite as: Duygu, Zafer. "Sinoptik Problem ve Redaksiyon Kritiği: Giriş Mahiyetinde Bir Değerlendirme [*Synoptic Problem and Redaction Criticism: An Introductory Survey*]". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 23/1 (June 2019): 521-544. <https://doi.org/10.18505/cuid.540514>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Abstract: The Synoptic Problem is a puzzle that scholars have desired to solve since the 18th century. The discussion has a religious background, because it is about the first three canonical Gospels of the Church, namely Matthew, Mark and Luke, which came to be called the Synoptic Gospels. The discussion, in the most basic context, concentrates on the point that there is a possible relationship or connection between the Synoptic Gospels and that each one is substantially similar to another but at the same time includes different aspects. This theoretical discussion separates the Gospel of John from the Synoptic Gospels and does not see it as a main source for the history of Jesus. The method of discussion is based on the reading of the Synoptic Gospels from a birds-eye-view, as seen together, and as comparatively in relation to each other. The aim of the discussion is to reach accurate historical information about Jesus and the birth of Christianity by analyzing the possible relationship between the Synoptic Gospels through their sources. Several hypotheses have been proposed for the solution of the Synoptic Problem. However, all the modern studies in the context of the problem are carried out by Western scholars. In other words, Synoptic Problem is a relatively unknown subject in the Turkish academic circles. So in this paper the aim is to draw the attention of the Turkish academy to the substance and framework of the Synoptic Problem through an introductory survey. In addition, some results that can be reached in this context will be exemplified by getting help from the redaction criticism.

Summary: The Synoptic Problem is a puzzle that scholars have been trying to solve since the 18th century. The discussion has a religious background, for it is about the first three canonical Gospels of the Church (namely Matthew, Mark, and Luke, which are called the Synoptic Gospels). The discussion, in the most basic context, concentrates on a possible relationship or connection between the Synoptic Gospels and that each one is substantially similar to another one, but at the same time including different aspects. This theoretical discussion separates the Gospel of John from the Synoptic Gospels, and does not see it as a main source for the history of Jesus. The method of this discussion is based on the broad reading of the Synoptic Gospels as well as a comparison in relation to each other. The aim of the discussion is to reach accurate historical information about Jesus and the birth of Christianity by analyzing the possible relationship between the Synoptic Gospels through their sources.

The traditional four Gospels have been debated since ancient times. There have been many dimensions of these discussions. However, whether the Gospels contain contradictory information or not has always been at the forefront. Pagan writers, such as Celsus or Porphyry, criticized the Gospels in this respect. Christian writers, such as Marcion or Tatian who lived in the second century when the Gospels were not seen as canon yet, raised some suggestions based on the doubts that the Gospels were incompatible with the Jewish scriptures and contained contradictions among themselves. Marcion included a single Gospel that was close to the Gospel of Luke in his New Testament canon. Tatian made a mixed version of the four Gospels. In the next stage, the contradictions in the Gospels were explained by the Christian writers, such as Origenes or Augustine. However, the four Gospels were more prominent in this new era and they were regarded as canons by the Church. Therefore, the Christian writers' approach to the Gospels also began to change. Origen emphasized allegorical interpretation which had been known since the Jewish philosopher Philo (d. 50) in Alexandria. Thus, he wanted to protect the contradictory texts from being seen as the source of the problem. He argued that the problem was the human mind that could not grasp the allegorical mystery of the text or the narrative in the text. Augustine had a similar approach with the suggestion that the Gospels should be read by a faithful heart. According to Augustine, it is natural that the Gospels reflect different characters because the Gospel writers describe Christ differently. In order to be able to comprehend the divine meaning in these texts, the Gospels must be read in a spiritual mood. After all, all these Christian writers aimed to respond to the criticism by the pagan writers regarding the Gospels, as well as the current suspicions in the minds of Christians.

Origen was the first Christian thinker to devote an effort to solve the debates on the Gospels in a logical and systematic way. As for Augustine, he was the starting point of the Synoptic Problem since Augustine was the first to mention the links between the Gospels texts, namely the idea that the authors of the Gospels may have used each other as sources. However, in the modern sense, the Synoptic Problem has been transformed into an academic discipline by the intellectuals who followed the path of Enlightenment thinkers, such as Reimarus (1684-1768), Lessing (1729-1781), Griesbach (1745-1812), and Eichhorn (1752-1827). Because modern researchers differ from old writers based on Church ideologies, they began to demolish traditional beliefs about the Gospels. Thus, the effort to harmonize incompatible narratives in the Gospels is left aside. Indeed, the ancient writers put a lot of effort into it. Now, in the places where indirect relations can be established between the Gospels, the idea of finding the common hypothetical sources of these Gospels is prominent. The claim that the Gospels were directly connected to Jesus as a historical figure has been gradually faded away.

The basis of the Synoptic Problem is the comparative reading of the Synoptic Gospels. In the modern sense, this comparison and its interpretation was made by J. J. Griesbach (1745-1812) for the first time. Griesbach was the first scholar to compare Matthew, Mark, and Luke in a way to create a synopsis. His comparison is based on a reading done by placing several passages or narratives from the Gospels side by side.

Many hypotheses have been put forward for the solution of the Synoptic Problem. Two-Source Hypotheses, Four-Source Hypotheses, and Farrer Theory are the most popular ones among researchers. These views are based on Marcan Priority. In this context, independently from each other, Matthew and Luke used Mark's text as their sources. Also, according to the Two-Sources and Four-Source Hypotheses, the authors of Matthew and Luke used another written document as their sources. This document is named the "Q" which derives from the German word "Quellen." In this way, it is assumed that the Q-document and the Gospel of Mark are the sources of the Gospels of Matthew and Luke.

The writers of the Gospels wrote their own texts by using written and oral sources. One of the scholarly methods is the redaction criticism that explores how the Gospel writers shaped the old literary documents by arranging, re-shaping, and revising them. This theory looks at whether the source used by an author is known and available today in order to understand whether how the author used his sources would provide important clues about his tendencies or ideologies. In this regard, the theory of the Marcan priority can be rendered functional along with the redaction criticism. In doing so, it is possible to reach important conclusions about Jesus and the birth of Christianity, as well as the theological and ideological ideas of the unknown authors of the Gospels of Matthew and Luke. First of all, the authors of Matthew and Luke used Mark's text as their sources. Secondly, we have these three Gospels today. And finally, the ways in which the writers of Matthew and Luke shaped the text, phrases, or expressions of Mark reveal important results about their thoughts.

The analysis shows that the authors of Matthew and Luke sometimes made additions that could be called interpolation to Mark's text; sometimes they wanted to censor some statements in Mark; sometimes they tried to explain or clarify some statements in the Mark, or sometimes they tried to blur clear expressions and expositions in Mark's text. These authors did not do such things without a reason. They wanted to reshape Mark's text in accordance with their theological understanding of Jesus as Christ. In this context, according to some expressions in Mark, Jesus' power had a limit. The authors of Matthew and Luke did not find these statements appropriate, because they changed Mark's some statements to create an impression that Jesus' power was not limited. This proves that the authors of Matthew and Luke re-arranged their resources to present Jesus as a superhuman being. Similarly, in Mark, there are lines in which Jesus declares his loyalty and servitude to the God of Israel. In such passages, he presented his personality in a low Christology context against God. However, the authors of Matthew and Luke were disturbed by such statements, because they intervened in these statements in Mark. They wanted to change some of the meanings and contexts in Mark's text

524 | Zafer Duygu. Sinoptik Problem ve Redaksiyon Kritiği: Giriş Mahiyetinde Bir Değer...

through such interventions and presented Jesus as Christ in a high Christological context to their readers. In the end, all these researches also responded to the question of to what extent the Gospels provide reliable information on a historical basis.

Keywords: History of Religions, History of Christianity, Synoptic Gospels, Synoptic Problem, Redaction Criticism, Jesus.

Sinoptik Problem ve Redaksiyon Kritiği: Giriş Mahiyetinde Bir Değerlendirme

Öz: Sinoptik Problem, XVIII. yüzyıldan bu yana bilim insanlarının çözmeye çalıştıkları bir sorun ve entelektüel bir tartışmadır. Bu tartışma, Kilise'nin geleneksel İncillerinden ilk üçünü, yani Sinoptik İnciller tabir edilen Matta, Markos ve Luka'yı bahis konusu etmesi dolayısıyla dinsel bir arka plan barındırmaktadır. Tartışma, en temel bağlamda, içerik, dil ve düzen bakımlarından büyük oranda benzeşen, ama bazen de farklı noktalar barındıran söz konusu bu İnciller arasında ne gibi ilişkiler bulunduğu ya da kurulabileceği noktasında yoğunlaşmaktadır. Tartışmanın teorisi, Yuhanna İncili'ni Sinoptik İncillerden ayırmakta ve onu İsa'nın tarihi için temel bir kaynak olarak görmemektedir. Tartışmanın yöntemi, Sinoptik İncil metinlerinin kuşbakışı olarak birlikte görülmek suretiyle ve karşılaştırmalı şekilde okunması esasına dayanmaktadır. Tartışmanın amacı, Sinoptik İnciller arasındaki muhtemel ilişkiler ağını bunların kaynakları üzerinden çözümlenmek suretiyle İsa ve Hıristiyanlığın doğuşu konularında özgün tarihsel bilgilere ulaşmaktır. Sinoptik Problem'in çözümüne yönelik birçok hipotez ileri sürülmektedir. Ancak Problem kapsamındaki bütün modern çalışmalar Batılı araştırmacılar tarafından yapılmaktadır. Bir başka deyişle, Sinoptik Problem Türk akademisine yabancı bir konudur. Bu yüzden de burada, giriş mahiyetinde bir değerlendirme üzerinden, Sinoptik Problem'in varlığına ve çerçevesine Türk akademisinin dikkatini çekmek amaçlanmaktadır. Ayrıca bu bağlamda ulaşılabilecek bazı sonuçlar redaksiyon kritiği yönteminden yardım alınmak suretiyle örneklendirilecektir.

Özet: Geleneksel dört İncil Antikçağ'dan bu yana tartışılan metinlerdir. Bu tartışmaların birçok boyutu olmuştur, ama İncillerin çelişkili bilgiler içerip içermedikleri konusu da ön planda yer almıştır. Celsus ya da Porphyrios gibi pagan yazarlar, İncillere bu bakımdan birçok eleştiri yöneltmişlerdir. İncillerin henüz kanon niteliği taşımadığı II. yüzyılda, Markion veya Tatianus gibi Hıristiyan yazarlar ise İncillerin Yahudi kutsal yazılarıyla uyumsuz oldukları veya kendi aralarında çelişkiler barındırdıkları gibi düşüncelerden hareketle birtakım tasarruflarda bulunmuşlardır. Markion, kendi Yeni Ahit kanonuna Luka İncili ile yakın ilişkisi bulunan tek bir İncil dâhil etmiştir. Tatianus, dört İncilin karma bir varyantını hazırlayarak kullanıma sunmuştur. İncillerin çelişkileri meselesi, bir sonraki aşamada Origenes veya Augustinus gibi Hıristiyan yazarlarca da açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak dört İncilin artık daha fazla sivrildiği veya kanon olarak kabul edildiği bu yeni dönemde, Hıristiyan yazarların yaklaşımları daha farklı bağlamlar barındırmaya başlamıştır. Origenes, İskenderiye'de Philo'dan beri bilinen alegorik yorumlama önerisiyle, çelişki yansıtan metinleri problemin kaynağı olmaktan kurtarmak ve problemi, çelişkili metnin ya da metinde geçen rivayetin alegorik gizimini kavrayamayan insan zihnine atfetmek istemiştir. Augustinus, İncillerin inançlı bir kalp gözüyle okunması önerisiyle benzer bir yaklaşımı göstermiştir. Ona göre, İncil yazarlarının Mesih'i başka yönlerden tasvir etmeleri nedeniyle İncillerin farklı karakterler yansıtmaları doğaldır. Bu metinlerdeki aşkın anlamın kavranabilmesi için ruhsal bir anlayış çerçevesinde okunmaları gerekmektedir. Sonuçta bütün bu Hıristiyan yazarlar hem pagan yazarların İnciller hakkındaki eleştirilerini yanıtlama, hem de Hıristiyan zihinlerde mevcut şüpheleri giderme amacı taşımışlardır.

Origenes, İnciller hakkında süregiden tartışmaları mantıksal ve sistematik bir usulle çözümleme çabası harcayan ilk Hıristiyan düşünürdür. Augustinus ise Sinoptik Problem'in başlangıç noktasıdır. Zira İncil metinleri arasındaki bağlantılar veya bunların birbirlerini kaynak olarak kullanmış olabilecekleri fikri, ilk defa Augustinus tarafından dile getirilmiştir. Ancak modern anlamıyla Sinoptik Problem, bugünkü şekliyle Reimarus (1684-1768), Lessing (1729-1781), Griesbach (1745-1812) ve Eichhorn (1752-1827) gibi Aydınlanma düşünürlerinin açtıkları

yolu izleyen entelektüeller tarafından; XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bilimsel bir disipline dönüştürülmüştür. Çünkü artık modern araştırmacılar, Kilise ideolojilerine bağlı eski yazarlardan farklı olarak, İnciller hakkında ileri sürülen geleneksel inançları yıkmaya başlamışlardır. Böylece antik Hıristiyan düşünürlerin çok mesai harcadıkları bir mesele; İncillerin birbirleriyle uyumsuz kronolojilerini uyuşturma çabası artık bir kenara bırakılmıştır. İnciller arasında doğrudan değil de dolaylı şekilde ilişki kurulabilecek yerlerde, bu İncillerin müşterek hipotetik kaynaklarını ara(ştı)ma düşüncesi öne çıkmıştır. İncillerin tarihsel bir şahsiyet olarak İsa'yla doğrudan bağlantılı kitaplar oldukları iddiası yavaş yavaş tarihe karışmıştır.

Sinoptik Problem'in esası Sinoptik İncillerin karşılaştırmalı okunmasıdır. Modern anlamıyla bu karşılaştırma ve bunun yorumlanması ilk defa olarak Griesbach (1745-1812) tarafından yapılmıştır. Griesbach, Matta, Markos ve Luka İncillerini kelimenin modern anlamını yansıta-cak şekilde karşılaştırmalı olarak; yani synopsis oluşturacak tarzda ilk defa olarak analiz eden araştırmacıdır. Onun bu karşılaştırması, söz konusu İncillerin birçok pasajını veya anlatısını yan yana yerleştirerek okuma esasına dayanmaktadır.

Sinoptik Problem'in çözümü konusunda birçok hipotez ileri sürülmüştür. Markos İncili'nin önceliği teorisine dayanan İki Kaynak Hipotezi, Dört Kaynak Hipotezi veya Farrer Teorisi gibi görüşler araştırmacılar arasında açık ara popüler olanlardır. Buna göre, Matta ve Luka'yı kaleme alan yazarlar, ilk İncil olan Markos'un metnini birbirlerinden bağımsız şekilde kaynak olarak kullanmışlardır. Ayrıca İki Kaynak ve Dört Kaynak Hipotezlerine göre, Matta ile Luka'nın yazarları Markos'a ilaveten bugün Almanca *Quellen* (kaynak) kelimesinden hareketle Q şeklinde tanımlanan kayıp bir başka belgeyi de müşterek şekilde kaynak olarak kullanmışlardır. Böylece Matta ile Luka İncillerinin arkasında Markos İncili ile Q belgesi bulunduğu düşünülmektedir.

İncil yazarlarının sözlü ve yazılı kaynaklar kullanarak ve bu kaynakları yeniden şekillendirerek kendi metinlerini oluşturdukları bilinmektedir. Bu süreci inceleyen bilimsel yöntemlerden birisi olarak redaksiyon kritiği, İncil yazarlarının bugün elde bulunan yazılı bilgi kaynaklarını düzenlemek, yeniden biçime sokmak ve elden geçirmek suretiyle, eski edebi çalışmalarını nasıl şekillendirdikleri konusunu araştırmaktadır. Metodun arkasında yatan teori şudur: Bir yazarın kullandığı kaynak bilinmekteyse ve o kaynak bugün elde ise, söz konusu yazarın bu kaynağı ne şekilde kullandığı sorusunun yanıtı, onun birçok eğilimi ya da ideolojisi hakkında önemli ipuçları sunacaktır. Bu doğrultuda Markos İncili'nin önceliği teorisinin redaksiyon kritiği metoduyla bir arada işlevsel kılınması, hem İsa ve Hıristiyanlığın doğuşu konularında önemli neticelere ulaşmaya, hem de Matta ve Luka İncillerini kaleme alan meçhul yazarların teolojik ve ideolojik tabanlı düşünce yapıları hakkında fikir edinmeye olanak tanımaktadır. Zira öncelikle, Matta'nın ve Luka'nın yazarları Markos'u kaynak olarak kullanmışlardır. İkinci olarak, söz konusu üç metin de bugün eldedir. Ve nihayet, Markos'un metnini, cümlelerini veya ifadelerini nasıl ve ne yönde şekillendirdikleri, Matta ile Luka'yı kaleme alan yazarların düşünce yapıları hakkında çok şey söylemektedir.

Bu yöndeki analizler, bu yazarların Markos metnine bazen interpolasyon hüviyeti taşıyan eklemeler yaptıklarını, bazen bu metindeki bazı ifadeleri sansürlemek istediklerini, bazen Markos'taki bazı ifadeleri açmaya veya açıklamaya yahut örneklendirmeye çalıştıklarını, diğer bazı zamanlarda ise Markos metnindeki açık anlamı bulanıklaştırmaya çabaladıklarını gün yüzüne çıkarmaktadır. Matta ve Luka'yı kaleme alan yazarların bu faaliyetleri sebepsiz değildir. Onlar, Markos metnini kendi teolojik düşünceleriyle uyumlu olacak şekilde redakte etmeyi dilemişlerdir. Onlar, örneğin Markos metninde İsa'nın gücünün bir sınırı olduğunu yansıtan pasajlara karşıt bir düşüncenin taraftarlarıdır. Zira Markos'un bu yöndeki bazı pasajlarını İsa'nın gücünün sınırı olmadığı intibaini yansıta-cak biçimde değiştirmişlerdir. Bu ise Matta ve Luka'yı yazanların İsa'yı beşer üstü bir varlık gibi gösterebilmek için kaynaklarını yeniden düzenlediklerini kanıtlamaktadır. Bu yazarlar, örneğin, Markos metninde İsa'nın İsrail Tanrı'sına "kulluk" ve "tabiiyet" beyan ettiği satırlara, kendi şahsiyetini Tanrı karşısında düşük bir kristolojik bağlamda sunduğu pasajlara, karşıt düşünceler benimsemişlerdir.

Çünkü Markos metninde yer alan ve durumun böyle olduğunu gösteren ifadelere ve pasajlara müdahale etmişlerdir. Bu sayede anlamları ve bağlamları değiştirmeye çalışmışlardır. Böylece, okuyucularına, Tanrı karşısında “kul” olan bir İsa değil, fakat daha yüksek kristolojik bağlam taşıyan bir İsa sunmak istemişlerdir. Nihayet bütün bu araştırmalar, İncil metinlerinin tarihsel açıdan hangi ölçüde güvenilir bilgiler verdikleri konusunda önemli sonuçlara ulaşmaya da olanak yaratmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Hıristiyanlık Tarihi, Sinoptik İnciller, Sinoptik Problem, Redaksiyon Kritiği, İsa.

GİRİŞ

Sinoptik Problem (Synoptic Problem) Antikçağ’dan bu yana Hıristiyan dünyada tartışılan bir sorundur. Günümüzde ise daha ziyade bilim insanlarının mesaisini almaktadır. Sinoptik Problem, dinsel boyut ihtiva eden bilimsel bir tartışmadır. Problem’e adını veren “sinoptik” kelimesi, sözlüklerde “birlikte görmek” ya da “kuş bakışı” gibi anlamlardaki σύνοπτις, *synopsis*’ten gelen σύνοπτικός, *synoptikós* sözcüğünden mülhemdir.¹ Kavram, “iki ya da daha fazla şeyin karşılaştırılması” anlamını da ihtiva etmektedir.² Nitekim Problem kapsamında bir tür “birlikte görme” ya da “karşılaştırma” yapılmaktadır. Bu bağlamda Sinoptik Problem’in teorisi, Kilise tarafından II. yüzyıldan beri geleneksel şekilde Matta, Markos ve Luka diye adlandırılan İncillerin “kuş bakışı” olarak, “birlikte görülmek” suretiyle, birbirleriyle “karşılaştırmalı” şekilde; yani genel ve kapsayıcı bir bakışla okunması gerektiği esasına dayanmaktadır.

Sinoptik Problem kapsamında araştırmacılar tarafından cevabı aranan bazı sorular, henüz Antikçağ’dan itibaren Hıristiyan yazarlarca da cevaplanmaya çalışılmıştır. Ancak Sinoptik Problem, bugünkü şekliyle Hermann Samuel Reimarus (1684-1768), Gotthold Ephraim Lessing (1729-1781), Johann Jakob Griesbach (1745-1812) ve Johann Gottfried Eichhorn (1752-1827) gibi Aydınlanmacı Alman düşünürlerin açtıkları yolu izleyen entelektüeller tarafından; XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bilimsel bir disipline dönüştürülmüştür. Bu bağlamda Problem’e ve çözümüne dair birçok araştırma yapılmış; çok sayıda hipotez üretilmiştir. Ancak alana dair araştırmalar neredeyse tamamen Batılı bilim insanlarına yönlendirilmiştir. Türkçede ise Sinoptik Problem konusunda hiçbir ciddi araştırma yapılmamıştır.³ Ancak yine de İsa’yı ve Hıristiyanlık tarihini farklı açılardan ele alan bazı çalışmalarda, Sinoptik Problem konusu bazen sınırlı bir çerçevede bahis konusu edilmiştir. Bazen ise bazı araştırmacılar hiç değilse böyle bir araştırma alanının varlığını belirgin kılmak istemişlerdir.⁴

Bu olgulardan hareketle bu makalenin amacı; Sinoptik Problem meselesini giriş mahiyetinde genel olarak değerlendirmektir. Problem, mütevazı bir makale vesilesiyle derli-toplu olarak özetlenmek istenmektedir. Türk akademisinde bundan sonraki süreçte Problem’i çalışmak isteyen araştırmacılar için zemin oluşturabilecek basit ve temel bir malzemenin Türkçe olarak ve özet halinde ortaya konulması düşüncesi de burada önemsenmekte-

¹ Geoffrey William Hugo Lampe, *A Patristic Greek Lexicon*, (Oxford: Clarendon Press, 1961), 1338; John Groves, *A Greek and English Dictionary: Comprising All the Words in the Writings of the Most Popular Greek Authors with the Difficult Inflections in them and in the Septuagint and New Testament*, (Boston: Hilliard-Gray and Company, 1840), 545 (σύν: “birlikte”; οψις: “görme”, “görüş alanı”, “bakmak”, “görünüş”).

² Charles C. Callan, “The Synoptic Problem”, *The Catholic Biblical Quarterly* 1:1 (1939): 55-63 (bk.55).

³ Giriş mahiyetinde bir istisna için bk. Mehmet Çelik, “Sinoptik İncillerin Kaynakları ve Tahlili Mukayeseleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 8 (1988): 267-274.

⁴ Örneğin bk. Mahmut Aydın, “Tarihsel İsa Araştırmaları ve Onların Bulguları Üzerine Bazı Mülahazalar”, *İslam Araştırmaları Dergisi* 5 (2001): 1-41; Aynı yazarın şu eserine de bk. *Tarihsel İsa: İmanın Mesih’inden Tarihin İsa’sına*, (2.Baskı), (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015); Şaban Kuzgun, *Dört İncil: Yazılması, Derlenmesi, Muhtevası, Farklılıkları, Çelişkileri*, (İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2000) (Sinoptik İnciller ile Yuhanna’nın farkı konusunu birçok kısımda işlemektedir).

dir. Dolayısıyla Türk akademisi özelinde Sinoptik Problem'e dikkat çekme hedefi de makalenin amaçları arasındadır. Makalenin konuya meraklı ve entelektüel bir okuyucu kitlesi için anlaşılır ve tatmin edici olması da önemlidir. Makalede, Problem'in çözümüne yönelik derin tartışmalardan ya da detaylı teorik bilgilerden kaçınılacaktır. Problem'in çözümü için araştırmacılarca ortaya konulan en önemli hipotezler kısaca tanımlanacak olsa da, bu hipotezlerin temel argümanları bahis konusu edilmeyecektir. Zira makalenin temel ilgisi; Problem'in tanımlanmasına ve çerçevesinin belirgin kılınmasına yöneliktir. Bunlara ilaveten konunun önemini daha iyi yansıtabilmek amacıyla, son kısımda, "redaksiyon" kritiği denilen ve Kitab-ı Mukaddes kritiği başlığı altında geliştirilen bilimsel bir yöntem üzerinden verilecek örneklerle birtakım sonuçlara ulaşılabacaktır.

1. PROBLEM'İN TANIMI

Yeni Ahit'teki Matta, Markos ve Luka İncilleri, içerikleri yönünden benzer metinlerdir. Çünkü bu İnciller, genellikle aynı öyküleri aynı düzen içinde ve aynı sözcüklerle; ya da bazen birbirlerine yakın sözcüklerle anlatmışlardır. Bu İnciller, hem bu benzer yapıları nedeniyle, hem de bu yönleri itibariyle Yuhanna denilen dördüncü İncilden açıkça ayrıldıkları için, alanın uzmanlarıca "Sinoptik İnciller" tabir edilirler. Bir başka deyişle Sinoptik Problem biçimindeki bir tanımlamada; (i) Matta, Markos ve Luka arasında içerik, düzen ve dil bakımlarından bazen aynılık, bazen ise benzerlik ya da yakınlık bulunduğu ifade edilmek istenmektedir. (ii) Söz konusu bu İncillerin bu yüzden "kuş bakışı" olarak, "birlikte görülmek" suretiyle ve "karşılaştırmalı" şekilde göz önünde bulundurulmaları gerektiği dile getirilmektedir. (iii) Bu İncillerin burada zikredilen müşterek yönleri itibariyle Yuhanna'dan çok farklı oldukları ima edilmektedir. Yani henüz en baştan dördüncü İncil Yuhanna, "Sinoptik İnciller" tabir edilen ilk üçünden ayrılmaktadır.

Sinoptik Problem araştırmaları, geleneksel İncilleri "metin kritiği" (textual criticism), "redaksiyon kritiği" (redaction criticism) veya "kaynak kritiği" (source criticism) gibi bilimsel metotlar ışığında analiz eden yaklaşımları içermektedir. Bu gibi yöntemlerin kullanılması, Problem kapsamında yapılan tespitleri bilimsel kılmaktadır. Zira böyle bir analizde amaçlanan; Sinoptik İncillerin birbirlerine niçin bu kadar çok benzedikleri sorusunu bilimsel olarak açıklamaktır. Bu doğrultuda, İncillerin ilk üçü arasında içerik, düzen ve dil bakımlarından çarpıcı benzerlikler bulunması, Kilise tarafından ilahi vahiy yoluyla kaleme alındığı öne sürülen bu İncillerin aslında birbirlerine bağlı şekilde yazılmış olabilecekleri düşüncesini akla getirmiştir. Nitekim İncil yazarlarının birbirlerini kaynak olarak kullanmış olabilecekleri Augustinus'tan (ö.430) bu yana konuya ilgi duyanlarca ifade edilmektedir. Sinoptik Problem kapsamındaki araştırmalar, II. yüzyılın ikinci yarısından itibaren "İncil" diye tanımlanmaya başlanan ve bugün Yeni Ahit'te yer alan anonim metinlerin, bunların yazarlarının birbirlerini kaynak olarak kullanmaları suretiyle oluşturulduklarını ortaya koymaktadır.⁵ Bu takdirde İnciller arasında yazınsal açıdan birtakım ilişkiler olmalıdır. Sinoptik Problem; Sinoptik İncil metinleri arasındaki bu ilişkileri bir şekilde açıklamak ve buradan hareketle tarihsel bir şahsiyet olarak İsa ve Hıristiyanlığın doğuşu hakkında bilimsel sonuçlara ulaşmayı amaçlayan bir disiplindir. Bu tanımdan anlaşıldığı gibi, Sinoptik Problem doğrudan "yöntemsel" bir yaklaşımdır. Çünkü teorik olarak doğru ya da özgün tarihsel bilgilere ulaşabilmek için bilimsel yöntemlerin zaruretine vurgu yapan ciddi bir hassasiyetin ifadesidir. Sinoptik İncil yazarlarının

⁵ Bu görüş ilk defa Geç Antikçağ'da Hıristiyan düşünür Augustinus tarafından dile getirilmiştir. Modern dönem özelinde Alman araştırmacı Johann Jakob Griesbach (1745-1812), Matta, Markos ve Luka İncillerini analitik bir yaklaşımla karşılaştırmalı olarak okuyan ve bu olguyu İncil yazarlarının birbirlerini kaynak olarak kullandıkları açıklamasıyla yorumlayan ilk araştırmacıdır. Bk. Frederick Fyvie Bruce, "The History of New Testament Study," I. Howard Marshall (ed.), *New Testament Interpretation: Essays on Principles and Methods* (1977. Carlisle: The Paternoster Press, revised 1979), 21-59 (atuf için bk. 38-39); John S. Kloppenborg, *Q, The Earliest Gospel: An Introduction to the Original Stories and Sayings of Jesus*, (Louisville-Londra: Westminster John Knox Press, 2008), 22.

528 | Zafer Duygu. Sinoptik Problem ve Redaksiyon Kritiği: Giriş Mahiyetinde Bir Değer...

hangisi hangisini ya da hangisi hangilerini veya hangileri hangisini kaynak olarak kullanmışlardır? Daha sonra göreceğimiz gibi, tartışmanın düğümlendiği başlıca noktalardan birisi burasıdır.

Problem'in tanımı da her zaman yukarıda yapıldığı kadar basit değildir. Çünkü Matta, Markos ve Luka'nın anlatımlarında kimi zaman dikkat çekici farklar da bulunmaktadır. Daha genel bir ifadeyle, Sinoptik İnciller arasında içerik, düzen ve dil gibi yönlerden çarpıcı benzerlikler olduğu doğrudur. Ama farklı noktalar da az değildir. O halde temel sorular şunlardır: Sinoptik İnciller, yukarıda da bahsi geçtiği gibi, birbirlerine niçin çok benzemektedir? Bunlar, öte tarafta niçin bu benzerliklerin yanında ya da içinde birçok farklı noktalar da barındırmışlardır? Bu ikinci soru, Problem hakkında yukarıda yapılan tanımların genişletilmesini mücbir kılmaktadır. Çünkü Sinoptik İnciller arasındaki ilişkiler ağı şimdi daha karmaşık bir görünümdedir; zira artık benzerlikler kadar farklılıkların tanımlanması da gerekmektedir. Buna göre Sinoptik Problem; aslında büyük oranda benzeşen, ama farklı noktalar da yansıtan, kimi zaman farklı varyasyonlar ihtiva eden, üstelik bazen bazı öyküleri birisi, bazen ikisi, kimi zaman ise üçü birden anlatan Sinoptik İnciller arasında mevcut karmaşık ilişkilerin nasıl tanımlanacağı arayışıdır. Farklılıklar meselesine gelince; İncil yazarları birbirleri dışında başka bazı kaynakları da kullanmışlardır. Bilim dünyasında çok zamandır yapılan araştırmalar, İncilleri kaleme alan meçhul yazarların bugün bilinmeyen daha eski bazı kaynakları da kendi metinlerini oluşturabilmek amacıyla kullandıklarını ortaya koymaktadır.⁶ Bu meçhul kaynaklardan bazıları ise Sinoptik İncil yazarlarınca müşterek şekilde kullanılmış olmalıdır. Aynı şekilde her bir İncil yazarının kendisine has birtakım kaynaklardan nakiller yapmış olmaları da büyük olasılıktır. İncil yazarlarının kendi metinlerini oluştururken sözlü geleneklerden yararlandıkları da bilinmektedir.⁷

Bu anlatım ışığında Sinoptik Problem'in tanımı artık biraz daha belirgindir. Sinoptik Problem; Matta, Markos ve Luka adlı İncillerin, bu İncilleri kaleme alan meçhul yazarların birbirlerini kaynak olarak kullanmaları suretiyle oluşturuldukları ve ayrıca bu yazarların bugün bilinmeyen başka kaynakları da kullanmış olabilecekleri hipotezlerinden hareketle, bu olgunun ve sürecin nasıl gerçekleştiğine dair arayışlardır. Sinoptik Problem; tarih biliminin araştırma yöntemleri uyarınca İncillerin ilk üçünü İsa ve Hıristiyanlığın kökeni konularında başlıca kaynaklar olarak ele alan, bu kaynakları ciddi bilimsel yöntemlerle inceleyen, analiz eden, eleştirel bir gözle yorumlayan, bilimsel bir disiplindir. Yuhanna İncili niçin Sinoptik kapsamın dışında bırakılmaktadır?

Alanın uzmanlarınca bilindiği gibi, Yuhanna İncili Sinoptik İncillerden çok farklıdır. Aslında bu konu çok uzundur. Ama kısaca, Yuhanna'nın farkı, bu İncilin metni, dili, düzeni, yansıttığı karakter ve teoloji anlayışı bağlamlarında belirgin olmaktadır. Örneğin Sinoptik İnciller, İsa'nın Tanrı merkezli bir öğretiyi vaaz edip kendisi hakkında pek az konuştuğunu ortaya koymuşlardır. Yuhanna'nın Mesih'i ise merkezinde kendi şahsiyetinin yer aldığı bir öğretiyi yansıtmaktadır. Sinoptik İncillerde Tanrı'ya iman edilmesini sağlamak amacıyla birçok mucize gösteren İsa, Yuhanna'da bunu sırf kendi gücünü kanıtlamak için yapmaktadır. Sinoptik İncillerin umumiyetle beşer olarak resmettikleri bir Şeriat öğretmeni, Yuhanna'da ekstra bir kristolojik gelişme içinde sunulmaktadır. Sinoptik İncillerde İsa bir beşerdir. Yuhanna İncili'nde o bir ilahtır; hatta İsa'yı Tanrı'yla eşitleyen yegâne İncil Yuhanna'dır. Bu bağlamda Yuhanna İncili, İsa'ya ilişkin tarihsel gerçekleri anlatmaktan daha çok, yazarının Mesih'e dair teolojik görüşlerini yansıtan anonim bir derlemedir. Aslında Yuhanna, Hıristiyan dünyada

⁶ Protestan ilahiyatçı Johann Gottfried Eichhorn (ö.1827), İncillerin arkasında çok sayıda daha eski kaynak bulunduğu, ama bu kaynakların tümünün Aramice ya da kaba İbranceyle yazılmış daha eski bir İncil'e kadar gittikleri fikrini ilk defa sistemli şekilde ileri sürmüştür. Bk. Donald Wayne Riddle, "The Aramaic Gospels and the Synoptic Problem", *Journal of Biblical Literature* 54/3 (1935): 127-138.

⁷ Detaylar için bk. Bart D. Ehrman, *Jesus Before the Gospels: How the Earliest Christians Remembered, Changed, and Invented Their Stories of the Savior*, (New York: HarperOne, 2017).

“Manevi İncil” diye tanımlanmaktadır ve Kilise tarihindeki en “mübarek” kitaptır. Ama bu metin, İsa tarihini aydınlatmak bakımından zayıf bir kaynaktır. Bu yüzden Yuhanna İncili’ni Sinoptik İncillerden ayrı tutmak gerektiği konusunda müşterek bir kanaat bulunmaktadır.⁸

Sinoptik Problem’in esası Sinoptik İncillerin karşılaştırmalı okunmasıdır. Nitekim Antikçağ’da ve sonrasında bazı Hıristiyan yazarlar İncil metinlerini karşılaştırmalı şekilde okumuşlardır. Ancak modern anlamıyla bu karşılaştırma ve bunun yorumlanması, ilk defa olarak Alman düşünür Johann Jakob Griesbach (1745-1812) tarafından yapılmıştır. Griesbach, Matta, Markos ve Luka İncillerini kelimenin modern anlamını yansıtmak üzere karşılaştırmalı olarak; yani *synopsis* oluşturacak tarzda ilk defa olarak analiz eden araştırmacıdır.⁹ Onun bu karşılaştırması, söz konusu İncillerin birçok pasajını veya anlatısını aşağıdaki gibi yan yana yerleştirerek okuma esasına dayanmaktadır:

Tablo 1. Griesbach’ın Sinoptik Karşılaştırma Örneği

Matta 8/2	Markos 1/40	Luka 5/12
καὶ ἰδοὺ λεπρὸς προσελθὼν προσεκύνει αὐτῷ λέγων, Κύριε, ἐὰν θέλῃς δύνασαι με καθαρίσαι	Καὶ ἔρχεται πρὸς αὐτὸν λεπρὸς παρακαλῶν αὐτὸν καὶ γονυπετῶν καὶ λέγων αὐτῷ ὅτι Ἐὰν θέλῃς δύνασαι με καθαρίσαι	Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν μιᾷ τῶν πόλεων καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ πλήρης λέπρας· ἰδὼν δὲ τὸν Ἰησοῦν, πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον ἐδέηθη αὐτοῦ λέγων Κύριε, ἐὰν θέλῃς, δύνασαι με καθαρίσαι
Ve bak, bir cüzamlı yaklaşmış, “Efendi, istersen beni temiz kılmaya muktedirsin” diyerek onun ayaklarına kapandı.	Ve bir cüzamlı ona geldi, yalvararak diz çöktü (ve) dedi: “istersen beni temiz kılmaya muktedirsin”.	Ve o, kentlerden birinde her tarafı cüzamlı biriyle karşılaştı. İsa’yı görür görmez yüz üstü yere kapandı ve şöyle diyerek yalvardı: “Efendi, istersen beni temiz kılmaya muktedirsin”.

Yukarıda yapılan karşılaştırmaya dikkat edilirse; Matta, Markos ve Luka’nın anlatımlarında hem benzer yönler hem de farklı noktalar yer almaktadır. Söz gelimi her üç İncil yazarı da aynı rivayeti/geleneği bahis konusu etmişlerdir. Bu sırada bazen aynı sözcükleri seçmişler, bazen farklı sözcüklere yönelmişlerdir. Matta ile Markos’un yazarları cüzamlı bir adamdan; Luka’nın yazarı ise her yanını cüzam kaplamış bir adamdan bahsetmişlerdir. Bu cüzamlı adam, Markos’ta diz çökerek İsa’ya yalvarmış; Matta’da İsa’nın ayaklarına kapanmış; Luka’da yüzüstü yere kapanıp İsa’ya yalvarmıştır. Adam, Matta ve Luka’da İsa’ya “Efendi” (Κύριε) şeklinde hitap etmiştir. Markos’ta ise böyle bir hitap kelimesi geçmemektedir. Sinoptik karşılaştırma, işte bu şekilde, Sinoptik İncillerin “kuş bakışı” olarak “birlikte görülmesi” ve “okunması” esasına dayanmaktadır. Nitekim bu okuma bir tür “karşılaştırmadır” ve bu karşılaştırmalar önemli sonuçlar vermektedir. Bunu son kısımda göreceğiz.

⁸ Graham Stanton, *The Gospels and Jesus*, (New York: Oxford University Press, 2002); Özellikle bk. Maurice F. Wiles, *The Spiritual Gospel: The Interpretation of the Fourth Gospel in Early Church*, (New York: Cambridge University Press, 1960), 13-22; Mahmut Aydın, “Yahudi Bir Peygamberden Gentile Tanrı’ya: İsa’nın Tanrısallaştırılma Süreci”, *İslamiyat* 3/4 (2000): 47-74 (bk. 55-56).

⁹ Johann Jakob Griesbach, *Synopsis Evangeliorum Matthaei, Marci et Lucae*, (Halle, 1776).

2. PROBLEM'İN ÇERÇEVESİ

Bilim dünyasında Kitab-ı Mukaddes eleştirisi kapsamında geleneksel İnciller hakkında yapılan araştırmalar, bu İncillerin birçok açıdan sorunlu metinler olduklarını ortaya koymaktadır. Örneğin "metin kritiği" yöntemi özelinde; İncil metinlerine ilk defa olarak kaleme alınmalarından sonraki tarihlerde müstensihler ya da redaktörler tarafından birçok defa müdahaleler yapıldığı kanıtlanmaktadır.¹⁰ Söz gelimi "kaynak kritiği" çerçevesinde; Yeni Ahit'te yer alan metinlerden ancak çok az bir kısmının yazarlarının kendi kişisel yaratıcılıklarının ürünü oldukları görülmektedir. Buna göre, yukarıda da bahsedildiği gibi, İncil yazarları daha ziyade başka kaynakları kullanarak kendi metinlerini oluşturmuşlardır.¹¹ Bir başka deyişle, bilimsel bulgular İncillerin değişmeyen sabit metinler ya da ilahi vahiy oldukları yönündeki Kilise iddialarını çürütmektedir.

Yeni Ahit İncilleri ortaya çıktıkları andan itibaren tartışılan metinlerdir. Bu metinlerin çelişkili olduklarına ve birçok maddi hatalar içerdiklerine yönelik iddialar ise tarih boyunca İnciller hakkında yapılan tartışmalarda daha fazla ön plana çıkmışlardır. Örneğin Antikçağ'da ve Geç Antikçağ'da Celsus (II. yüzyıl) ya da Porphyrios (y.233-y.305) yahut İmparator Iulianus (331-363) gibi pagan yazarlar, Hıristiyanlığa karşı kaleme aldıkları eserlerde, geleneksel İncillerden de bahsetmişlerdir. Onlar, Hıristiyan kutsal yazılarını yetkinlikle analiz etmişlerdir. Zira onlar, Hıristiyanlığın merkezi teolojik iddialarını ve bu dinin problemleri gibi gözükken yönlerini teşhis edebilmişlerdir. Onların İncillere yönelik temel eleştirileri; İncil metinlerinin hem kendi aralarında çelişkili bilgiler içerdikleri hem de Yahudi kutsal yazılarıyla örtüşmedikleri, Hıristiyanların bu metinleri çeşitli tarihlerde birçok defa değiştirdikleri, İncilleri kaleme alanların bu metinlerde birçok maddi hatalar yaptıkları ve nihayet bu metinlerdeki bazı rivayetlerin mantıksız oldukları iddialarını içermektedir.¹²

Hıristiyan yazarlar da II. yüzyıldan itibaren İncillere yönelik bu çelişki ve maddi hata söylemlerine zihinlerini yormuşlardır. Söz gelimi Sinoplu Markion (y.85-y.160), Hıristiyan kutsal yazılarının hem Yahudi kutsal yazılarıyla uyumsuzluk içinde oldukları, hem de kendi içlerinde çelişkiler barındırdıkları düşüncesinden hareketle, İncillerin Yahudi kutsal yazılarıyla uyumsuzluğunu bütün bir Tanah'ı ve hatta burada tanımlanan Tanrı'yı ve peygamberleri bile tümüyle reddederek ortadan kaldırmaya çalışmıştır. İnciller arasında mevcut çelişkileri ise kendisine has yalnızca bir tane İncil tercih ederek aşmak istemiştir.¹³ Nitekim Markion'un Yeni Ahit kanonu, kendisince hazırlanmış bir İncil varyantını içermekte (εὐαγγέλιον, *euangélion*), bununla beraber Pavlus'a ait mektupları ve Elçilerin İşleri Kitabı'nı da (ἀποστολικόν, *apostolikon*) ihtiva etmektedir. Araştırmacıların birçoğuna göre Markion, Luka İncili'nin kendisince hazırlanmış bir varyantını esas almıştır. Hâlbuki başka bazı araştırmacılara göre durum bunun tersidir. Bu görüşe göre, Luka İncili Markion'un bu eski İncil varyantı esas alınmak suretiyle, yani daha sonraki tarihlerde oluşturulmuştur.¹⁴ Her halükarda Markion'un teşebbüsü, kendi İncilini daha az tartışılan bir metne dönüştürme çabasıdır.

¹⁰ Francis J. Moloney, Daniel J. Harrington (ed.), *The Gospel of John*, (Collegeville, Minnesota: Liturgical Press, 1998), 23.

¹¹ Helmut Koester, *Introduction to the New Testament: II, History and Literature of Early Christianity*, 2. Baskı, (New York-Berlin: Walter de Gruyter, 2000), 44.

¹² Celsus açısından bk. Henry Chadwick (trc. sunum, notlar), *Origen: Contra Celsum*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1980); Ayrıca bk. R. Joseph Hoffmann (ed.), *Celsus, On the True Doctrine: A Discourse Against the Christians*, (New York: Oxford University Press, 1987); Porphyrios açısından bk. R. Joseph Hoffmann (ed.-trc.), *Porphyry's Against the Christians: The Literary Remains*, (New York: Prometheus Books, 1994).

¹³ Charles E. Hill, "Polycarp Contra Marcion-Irenaeus Presbyterial Source in AH 4.27-32", *Studia Patristica*: c. XL, Frances Margaret Young, Mark J. Edwards, Paul M. Parvis (eds.), (Louvain: Peeters, 2006), 399-412 (bk. 403); Andrew Gregory, *The Reception of Luke and Acts in the Period Before Irenaeus*, (Tübingen: Mohr Siebeck, 2003), 173-210.

¹⁴ Matthias Klinghardt, "The Marcionite Gospel and the Synoptic Problem: A New Suggestion", *Novum Testamentum* 50/1 (2008): 1-27 (bk. 5-10).

Suriyeli yazar Tatianus (y.120-y.180), yine aynı yüzyılda διὰ τεσσάρων, *dia tessarōn* “dörtlü aracılığıyla” denilen bir kitapta dört İncilin karma bir varyantını ortaya koymuştur.¹⁵ Tatianus’un bu girişimi ilginçtir. Çünkü bu kitapta o, İncillerin olumsuz eleştirilere sebebiyet veren çelişkili ya da farklı kısımlarını tek bir öykü oluşturacak şekilde harmonize ederek düzenlemiştir. Bunu yaparken; İsa’nın dünyada bulunduğu sürece ilişkin anlatımında Matta İncili’ni iskelet olarak almıştır. İsa’nın son haftasına dair öyküsü için büyük oranda Yuhanna’nın verdiği rivayetlere dayanmıştır. Ama bu sırada, Markos’un ve Luka’nın kimi rivayetlerini de destekleyici öğeler olarak kullanmıştır.¹⁶ Sonuç olarak Tatianus’un önerisi Markion’dan farklıdır, ama çabası aynı amaca yöneliktir: O da tıpkı Markion gibi İncillerin bariz çelişkilerini ya da maddi hatalarını gidermek istemiş, bunu tek bir metin oluşturarak yapmayı dilemiştir.

Origenes (184-253), III. yüzyılda Sinoptik İnciller ile Yuhanna’nın uyuşmadıklarını açıkça dile getiren önemli bir Hıristiyan düşünürdür. Hatta Origenes, İncil metinlerinden bu uyumsuzluğa dair örnekler vermiştir. Origenes’e göre bu çelişkilerin boyutu devasadır: Bütün bir inancı sarsabilecek, İncillere olan bütün güveni yok edebilecek bir hacme sahiptir.¹⁷ Origenes, bu sıkıntılı durumla yüzleşirken; İncillerin literal ve tarihsel değil de ruhsal, hatta bunun da ötesinde alegorik olarak okunması gerektiği yönünde bir yaklaşım sergilemiştir.¹⁸ Origenes’in Yahudi filozof İskenderiyeli Philo’dan (y.M.Ö. 20-y.M.S. 50) beri bilinen ve İskenderiye’de Origenes öncesinde de mevcudiyeti gözlemlenen bu hermenötik geleneğe tutunması, İncillerin cümlelerinde, pasajlarında ya da anlatımlarında mevcut çelişkileri farklı bir usulle ortadan kaldırma girişimidir. Çünkü alegorik bir okumayla çelişki yansıtan metinler problemin temel kaynağı olmaktan kurtarılmakta ve problem, çelişkili olduğu zannedilen metnin ya da metinde geçen rivayetin alegorik gizemini kavrayamayan insan zihnine veya insanın kifa-yetsizliğine havale edilmiş olmaktadır.

Hıristiyanlık tarihinin en önde gelen düşünürlerinden Augustinus ise (354-430) İncillerde çelişkiler bulunduğunu daha farklı bir usulle kabul etmiştir. Augustinus, İncillerdeki çelişkilerin ancak “görünüş itibarıyla” böyle olduklarını ileri sürmüştür. Çünkü İncil metinlerinde çelişki gören yaklaşımlar, Augustinus tarafından iman eksikliğine yorulmuştur. Augustinus’a göre, İnciller “imanlı” bir kalple okunduğunda bütün çelişkiler ortadan kalkacaktır.¹⁹ İncil metinlerinde çelişki gibi görünen olgular ise İncil yazarlarınca izlenen metotla ilişkilidir. İncil yazarlarından her biri, Mesih’in farklı bir boyutunu anlatmak üzere ilahi şekilde görevlendirilmişlerdir. Bu yüzden de bu metinlerden farklı karakterler yansımaları doğaldır.²⁰

Yukarıda yapılan bu kısa anlatım ışığında, bugün bilim dünyasında geniş çaplı şekilde tartışılan İncillerin aslında Antikçağ’da ve sonrasında da tartışmalı metinler oldukları açıktır. Bu metinlerin çelişkili olup maddi hatalar içerdikleri yönündeki iddialar ya da açıkça veya dolaylı yollardan bu çelişkileri ortadan kaldırmaya yönelik çabalar, bu tartışmaların merkez

¹⁵ Emily J. Hunt, *Christianity in the Second Century: The Case of Tatian*, (Londra-New York: Routledge, 2003).

¹⁶ Craig L. Bloomberg, *The Historical Reliability of the Gospels*, (Illinois: Inter-Varsity Press, 1987), 2-5; Alphonzo Augustus Hobson, *The Diatessaron of Tatian and the Synoptic Problem: Being an Investigation of the Diatessaron for the Light Which It Throws Upon the Solution of the Problem of the Origin of the Synoptic Gospels*, (Chicago: Chicago University Press, 1904), 33.

¹⁷ Wiles, *Spiritual Gospel*, 15.

¹⁸ Muhammet Tarakçı, “Origen ve Alegorik Kitab-ı Mukaddes Yorumu”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (2010): 183-213; Francis Watson, “The Fourfold Gospels”, S.C. Barton (ed), *The Cambridge Companion to the Gospels*, (New York: Cambridge University Press, 2006), 34-52 (bk. 46).

¹⁹ Francis Watson, *Gospel Writing: A Canonical Perspective*, (Michigan, Grand Rapids: W.B. Eerdmans, 2013), 29-43; Daryl Cornett, “Harmonization in the Patristic Period”, *Harmony of the Gospels*, S.L. Cox-K.H. Easley (eds.), (Nashville, Tennessee: Holman Bible, 2007), 267-270; Robert A. Ziegler, “Augustine of Hippo’s Doctrine of Scripture: Christian Exegesis in Late Antiquity”, *Primary Source* 5/2 (2015): 33-39; Nicholas Adams, “A Disharmony of the Gospel”, *The Vocation of Theology Today: A Festschrift For David Ford*, T. Gieggs-R. Muers-S. Zahl (eds), (Eugene, Oregon: Cascade, 2013), 96-97

²⁰ Cornett, “Harmonization”, 268-269.

532 | Zafer Duygu. Sinoptik Problem ve Redaksiyon Kritiği: Giriş Mahiyetinde Bir Değer...

noktasını oluşturmuştur.²¹ Pagan yazarlar İncilleri öncelikle bu doğrultuda eleştirmişlerdir. Hıristiyan düşünürler ve yazarlar, birtakım tasarruflarıyla ya da kendilerince bazı varsayımsal açıklamalarla, bu eleştirileri doğrudan ya da dolaylı olarak itiraf etmişlerdir. Bu bağlamda Origenes, İnciller hakkında yapılan tartışmaları ve İncillerin problemlerini mantıksal ve sistematik bir yöntemle çözümlene gayreti gösteren ilk Hıristiyan düşünür olarak gösterilmektedir.²² Augustinus ise aşağıda da görüleceği gibi birçok araştırmacıya göre Sinoptik Problem'in başlangıç noktasıdır. Zira İncil metinleri arasındaki bağlantılar meselesi veya bunların birbirlerini kaynak olarak kullanmış olabilecekleri fikri, muhtemelen ilk defa olarak Augustinus tarafından dile getirilmiştir. Ancak Sinoptik Problem bağlamında bahsedilmesi gereken bir başka önemli isim, Hierapolis piskoposu olduğu ileri sürülen Papias'tır.

Papias aslında pek bilinmeyen bir şahsiyettir. Onun II. yüzyılın birinci yarısında Hierapolis piskoposluğu yaptığı söylenmektedir. Eusebius (ö.339?) ve Epiphanius (ö.403) ise yüzlerce yıl sonra Papias'ın ismini zikreden Kilise yazarlarıdır. IV. yüzyılda Kilise'nin tarihini yazmaya girişen Eusebius'a göre, Papias, Markos ve Matta adlarıyla özdeşleştirdiği bazı yazılı metinlerden söz etmiştir. Papias'ın yaşlılardan duyduğu söylenen bir rivayete göre; İsa'nın başhavarisi Petrus'un tercümanlığını yapan Markos, her ne kadar kendisi İsa'yı bizzat duymuş ya da dinlemiş değilse bile, Petrus'un Mesih'e dair hatırlayıp anlattıklarını kayıt altına almıştır. Yine Eusebius'a göre Papias, İsa'nın havarilerinden Matta'nın ise İbrani dilinde (veya Aramice gibi başka bir Semitik dilde) *logia* karakterli (yani sözlerden oluşan) bir metin yazdığını da ileri sürmüştür.²³

Yukarıda adı birçok defa geçen Augustinus, V. yüzyılda bu konuda ilginç bazı yorumlar yapmıştır. Augustinus, Markos İncili'ni Matta'nın bir özeti olarak tanımlamıştır. O, Luka İncili'nin ise Matta ve Markos'a dayanılarak oluşturulduğu fikrini ileri sürmüştür. Augustinus'un İncillerin kronolojisi hakkındaki bu düşüncesi, bunların Yeni Ahit'teki sıralanışlarıyla uyumlu olmuştur; yani Matta, Markos ve Luka şeklindedir. Augustinus'un bu görüşüne "Matta İncili'nin Önceliği" teorisi denilmektedir. Nitekim XVIII. yüzyılda J.J. Griesbach tarafından belirli bir ölçüde güncellenmek suretiyle kabul edilecek olan görüş budur. Üstelik bu görüş bugün de azınlığa tekabül eden bazı araştırmacılar tarafından savunulmaktadır. Ancak genel olarak bakıldığında; Papias'ın ve Augustinus'un yukarıdaki iddiaları veya söylemleri, sonraki dönemlerde Hıristiyan dünyada geleneksel kabullere dönüşecektir. Bu kabuller XVIII. yüzyılda yeniden tartışılmaya başlanacak ve büyük oranda da çürütülecektir.

Yukarıda adı geçen Hıristiyan yazarların İncillerin kronolojisine ya da muhtemel ilişkilerine veya İncil metinleri arasındaki çelişkileri açıklamaya yönelik çabaları, onların modern bir tartışma alanı olarak Sinoptik Probleme ilgilerini gösteren olgulardır. Çünkü İncillerin çelişkili metinler olup olmadıkları sorusu ile onların edebi açıdan ne gibi ilişkiler içinde buldukları sorusu arasında çok yakın bir bağlantı bulunmaktadır.²⁴ Bununla beraber, daha önce de söylendiği gibi, Sinoptik Problem XVIII. yüzyıldan itibaren Alman düşünürler tarafından bilimsel bir disipline dönüştürülmüştür. Çünkü Reimarus ve Lessing'le birlikte modern araştırmacılar, geleneksel Kilise ideolojilerine bağlı eski yazarlardan farklı olarak, İnciller hakkında ileri sürülen geleneksel inançları yıkmaya; çerçevesi dogmatizm tarafından belirlenen sınırların ötesine geçmeye başlamışlardır. Böylece antik Hıristiyan düşünürlerin epey mesai harcadıkları kadim bir mesele; yani İncillerin birbirleriyle uyumsuz kronolojilerini uyuşturma çabası artık bir kenara bırakılmıştır. Örneğin Reimarus, 1750 yılı civarında şunları

²¹ David Laird Dungan, *A History of the Synoptic Problem: The Canon, the Text, the Composition, and the Interpretation of the Gospels*, (New York: Doubleday, 1999), 60-64, 89-95.

²² Dungan, *Synoptic Problem*, 66-67.

²³ John C. Hawkins, *Horae Synopticae: Contributions to the Study of the Synoptic Problem*, (Oxford: Clarendon Press, 1909), xiii-xiv.

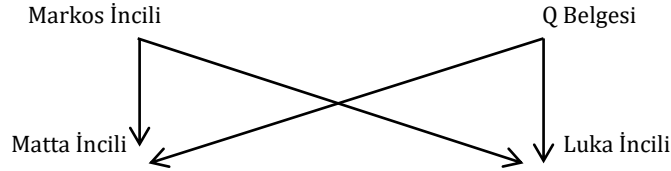
²⁴ Bloomberg, *Historical Reliability*, 12.

söylemiştir: “Dört İncil yazarını harmoni etmek/uzlaştırmak mümkün değildir. Onların çelişkili anlatımları, İncillerin gerçek olaylara dayanmadıklarını açığa vurmaktadır.”²⁵ İşte bu andan itibaren modern uzmanlar artık İncillerin kronolojisini uyuşturma çabasından vazgeçmişlerdir. Onlar, bunun yerine İnciller arasında edebi açıdan ne gibi ilişkiler kurulabileceği sorusunu tartışmaya başlamışlardır. İnciller arasında doğrudan değil de dolaylı şekilde ilişki kurulabilecek yerlerde ise, bu İncillerin müşterek hipotetik kaynaklarını ara(ştı)ma düşüncesine yönelmişlerdir. Kısaca, İncillerin tarihsel bir şahsiyet olarak İsa’yla doğrudan bağlantılı kitaplar oldukları iddiası Reimarus ve Lessing’den itibaren yavaş yavaş tarihe karışmaya başlamıştır.²⁶

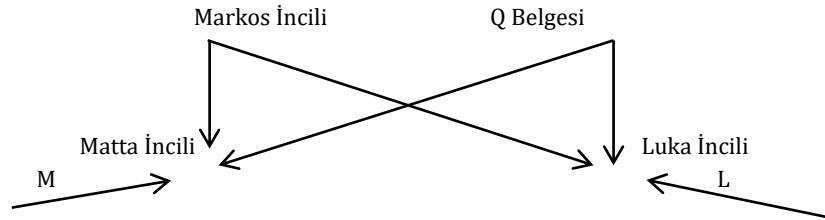
Sinoptik Problem’in çözümü ise hakikaten ağır ve derin bir konudur. Üstelik bütün kesimleri tatmin edecek müşterek bir çözüm de üretilmiş değildir. Yine de öne çıkan bazı çözüm önerileri şu şekilde kısaca tanımlanabilir:

(i) İki Kaynak ve Dört Kaynak Hipotezleri: İki kaynak hipotezi, İncillerin arkasında iki kaynak bulunduğu düşüncesidir. Bu hipotez kapsamında iki temel argüman ileri sürülmektedir. Bunlar, (i) Markos İncili’nin önceliği teorisi ve (ii) Q hipotezleridir. İki kaynak hipotezi, Markos İncili’nin ilk İncil olduğunu ileri sürmektedir. Matta ve Luka’yı kaleme alan yazarlar, Markos’un metnini birbirlerinden bağımsız şekilde kaynak olarak kullanmışlardır. Matta ile Luka’nın yazarları, Markos’a ilaveten bugün Almanca *Quellen* (kaynak) kelimesinden hareketle Q şeklinde tanımlanan kayıp bir başka belgeyi de müşterek şekilde kaynak olarak kullanmışlardır. Böylece Matta ile Luka İncillerinin arkasında, hipoteze adını veren iki kaynak, yani Markos İncili ile Q belgesi bulunmaktadır. Matta, Markos ve Luka arasında tam bir uyum ve paralellik bulunduğu durumlarda, Matta ile Luka’nın yazarları Markos’tan nakiller yapmışlardır. Sadece Matta ile Luka arasında uyum ve paralellik olan yerlerde, bu iki metnin yazarı Q belgesini kaynak olarak kullanmışlardır. İki kaynak hipotezi, özellikle Alman araştırmacılar tarafından savunulmaktadır ve bugün dünya ölçeğinde bilim dünyasında açık ara baskın görüştür. Bu hipotezin farklı varyantları da mevcuttur. Örneğin dört kaynak hipotezi, iki kaynak hipotezini aynen kabul etmekle beraber Matta ile Luka’nın kendilerine has hipotetik kaynaklarını da (M ve L) bahis konusu etmektedir.²⁷

Şekil 1. İki Kaynak Hipotezi

Şekil 2. Dört Kaynak Hipotezi

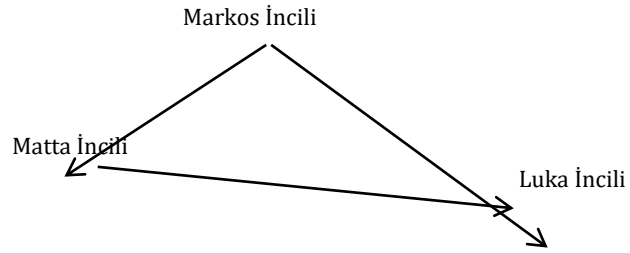
²⁵ Hen de Jonge, “The Loss of Faith in the Historicity of the Gospels: H.S. Reimarus (ca 1750) on John and the Synoptics”, *John and the Synoptics*, Adelbert Denaux (ed.), (Leuven: Peeters Press 1992), 409-421 (bk. 409).

²⁶ William R. Farmer, *The Synoptic Problem: A Critical Analysis*, (New York: The Macmillan Company-Londra: Collier-Macmillan Limited, 1964), 1-4.

²⁷ Mark Goodacre, *The Synoptic Problem: A Way through Maze*, (Londra: T-T Clark, 2001), 21.

(ii) Farrer Teorisi: Büyük Britanya kökenli bir teoridir. Farrer teorisi aslında iki kaynak hipotezini belirli bir ölçüde kabul etmektedir. Çünkü bu teoride, Markos İncili'nin önce yazıldığına ya da Matta ile Luka'nın yazarlarının onu kaynak olarak kullandıklarına itiraz edilmemektedir. Ancak burada Q diye tanımlanan hipotetik belgenin varlığına şüpheyle yaklaşılmaktadır. Ayrıca, Luka'yı kaleme alan yazarın sadece Markos'u değil, fakat aynı zamanda Matta'yı da kaynak olarak kullandığı ileri sürülmektedir. Farrer teorisi, ilk defa olarak 1955 yılında Austin Farrer tarafından savunulmuştur. Teorinin daha meşhur savunucusu Farrer'in öğrencisi Michael Goulder'dir.²⁸ Mark Goodacre ise bugün bu teorinin önde gelen müdafidir.²⁹

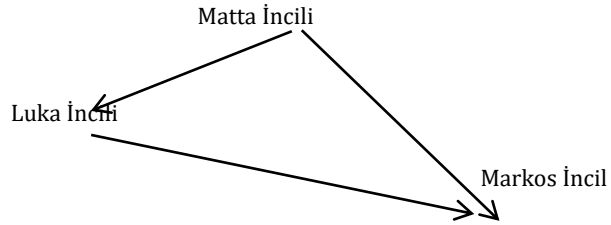
Şekil 3. Farrer Teorisi

(iii) Griesbach Teorisi

Birleşik Amerika'da iki kaynak hipotezine karşı popüler bir görüş Griesbach teorisi. Teori, XVIII. yüzyılda J.J. Griesbach tarafından ortaya atılıp uzun süre genel kabul gördükten sonra gözden düşmüş, ancak 1964'te alanın önde gelen uzmanlarından William Farmer tarafından yeniden canlandırılmıştır. Griesbach teorisi iki kaynak hipotezinden daha eskidir. Ve aslında bu hipoteze tümüyle karşıdır. Yani burada hem Markos İncili'nin önceliği savı, hem de Q diye bir belgenin mevcudiyeti reddedilmektedir. Griesbach'a göre, kronoloji açısından Markos üçüncü İncildir. Ayrıca Markos'un yazarı, hem ilk İncil diye tanımlanan Matta'yı, hem de Matta'yı kullandığı öne sürülen Luka'yı kaynak olarak kullanmıştır.³⁰

Şekil 4. Griesbach Teorisi

Bilim dünyasında yaklaşık iki yüz elli yıldır sürdürülen çalışmaların sonucunda Sinoptik Problem'in çözümüne yönelik müşterek bir kanaat ortaya konulamamıştır. Bu durum alanın önde gelen bazı uzmanlarını bile umutsuzluğa düşürmektedir. Örneğin Joseph A. Fitzmyer, 1970'de İnciller temalı Pittsburgh Festivali'nde Markos İncili'nin önceliği teorisini savunurken, Sinoptik Problem alanında yapılan modern çalışmaları da değerlendirmiştir. Fitzmyer'e göre, Problem'in neredeyse çözümsüz olduğu, o güne kadar yapılan tüm çalışmalarından ortaya çıkan sonuçtur.³¹

²⁸ Goodacre, *Synoptic*, 21-22.

²⁹ Mark Goodacre, *The Case Against Q: Studies in Markan Priority and the Synoptic Problem*, (Harrisburg, PA: Trinity Press International, 2002).

³⁰ Goodacre, *Synoptic*, 22.

³¹ Joseph A. Fitzmyer, "The Priority of Mark and the 'Q' Source in Luke", D. Hadidian (ed.), *Jesus and Man's Hope*, c. I, (Pittsburgh: Pittsburgh Theological Seminary, 1970), 134-147.

Bazı araştırmacılara göre, Fitzmyer'in bu açıklaması büyük ölçüde haklı bir kanaatin ifadesidir. Çünkü Problem'in çözümü konusunda Fitzmyer sonrasında yapılan araştırmalarda da müşterek bir kanaat oluşmamıştır. Günümüzde birçok araştırmacı iki kaynak ve dört kaynak hipotezlerini desteklemeyi sürdürmektedir. Ama karşıt görüşleri savunan araştırmacılar hiçbir zaman eksik olmamıştır. Bunların yakın dönemde bir derece daha güç kazandıkları görülmektedir. Örneğin Farmer, Orchard ve Dungan gibi önemli uzmanlar, iki kaynak hipotezlerine karşı Griesbach'ın eski tezlerini desteklemeyi sürdürmüşlerdir. Başka bazı uzmanlar, Streeter'in ya da Griesbach'ın bir zamanlar bilim dünyasında genel kabul gören tezlerinin tatmin edici olmadığını düşünmüşlerdir. Bu yüzden de Schleiermacher'in *logia* veya Weisse'nin *Ur-Markos* hipotezlerinin güncel varyantlarını benimseme yolunu tutmuşlardır.³² Özetle, Problem'in çözümü konusunda tartışmalar ve araştırmalar tüm hızıyla sürmektedir.

Problem'e has güçlüğün önemli sebeplerinden biri de İncillerin kaleme alınmasına dair süreç hakkında pek az şey biliniyor olmasıdır. Aslında İncil metinlerinin arkasında sözlü ve yazılı geleneklerin bulunduğu araştırmacıların malumudur. Ama bu olgu bile başlı başına yeterince karmaşa yaratmaktadır. Alman araştırmacı J. Wellhausen (1844-1918), Markos İncili'ni anlatırken bu İncilin oluşturulması noktasında üç önemli olgudan bahsetmiştir. O, Markos'un temel kaynağı olarak sözlü geleneğe dikkat çekmiş ve bilgiye yönelik malzemenin bu sözlü gelenek içinde küçük birimler halinde dolaştığını belirtmiştir. İkinci olarak bu malzeme bir araya getirilerek çeşitli aşamalarda yeniden düzenlenmiştir. Wellhausen, İncil yazarlarını da bunu yapanlar arasında saymaktadır. Yani bir bakıma İncil yazarları redaktörlerdir. Son olarak, bu malzemenin İsa'nın amacı kadar erken cemaat açısından da bizlere bilgi verdiği tezi üzerinde durulmuştur.³³ Bultmann'a göre, Wellhausen'in bu hipotezleri ana geleneği oluşturan nevi şahsına münhasır öykü ve öykü gruplarının editörlerin çabasıyla İncil metinlerinde bir araya getirildikleri gerçeğini kanıtlamaktadır. Ayrıca, daha önceki dönemlere ait malzemelerle değiştirilmiş olduklarını da bu hipotezlerden anlaşılmaktadır. Ancak Bultmann'a göre Wellhausen, araştırmalarının sonucunda kapsamlı hükümlere ulaşmaktan kaçınmıştır.³⁴

Wellhausen tarafından verilen bu aşamaların detayları tartışılabilir. Ancak onun sözlü rivayetlere ilişkin bu açıklaması sonradan "form kritiği" adını alacak bilimsel yöntemin başlıca aksiyomları olmuştur. Çünkü bizzat Luka İncili'nin yazarı da Wellhausen'i doğrulamaktadır. Luka İncili'nin başlangıç pasajı, tam da bu konu hakkında kıymetli bir bilgilendirme yapmaktadır. Luka, şöyle söylemektedir: 'Ἐπειδὴ περ πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι διήγησιν περὶ τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων, καθὼς παρέδοσαν ἡμῖν οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται γενόμενοι τοῦ λόγου, ἔδοξε κάμοι παρηκολουθηκῶτι ἄνωθεν πᾶσιν ἀκριβῶς καθεξῆς σοι γράψαι, κράτιστε Θεόφιλε "Birçokları, başlangıçtan itibaren tanık ve sözün hizmetkârı olanlar tarafından bizlere iletilen şekliyle, aramızda olup biten şeylere ilişkin bir hikâye anlatımı kaleme alma teşebbüsünde bulundular. Bütün bunları en başından özenle araştıran biri olarak sana sırasıyla yazmak bana da cazip geldi, ey en yüce Teofilos!"³⁵

Luka İncili yazarının bu anlatımı, mevcut İncillerin birbirini izleyen üç aşamadan geçerek ortaya çıktıklarını göstermektedir. Bunların ilki, İsa'ya dair rivayetlerin "tanık" sıfatı taşıyanlar tarafından muhataplarına şifahi olarak iletildiği "sözlü rivayet dönemidir." Günümüzde "form kritiği", bu sözlü rivayet dönemini inceleyen bilimsel yöntemdir. İkincisi, sözlü rivayetlerin yazılı metinlere dönüştürüldükleri süreçtir. Çünkü cemaat içinden birçokları

³² Johan Engelbrecht, "Challenging the Two-Source Hypothesis: How Successful are the Commentaries?" *Neotestamentica* 30 (1996): 89-101; Gordon D. Fee, "A Text-Critical Look at the Synoptic Problem", *Novum Testamentum* 22/1 (1980): 12-28 (bk. 12-13); Farmer, *The Synoptic*.

³³ Norman Perrin, *What Is Redaction Criticism*, 4. Basım, (Philadelphia: Fortress Press, 1974), 13-14.

³⁴ Rudolf K. Bultmann, *The History of the Synoptic Tradition*, İngilizce trc. J. Marsh, (Oxford: Basil Blackwell, 1972), 2.

³⁵ Luka, 1/1-3.

536 | Zafer Duygu. Sinoptik Problem ve Redaksiyon Kritiği: Giriş Mahiyetinde Bir Değer...

sözlü olarak iletilen bu rivayetlerden hareketle öykü (δύγησις) niteliğinde metinler yazmaya başlamışlardır. Bilimsel araştırmalarda "kaynak kritiği" yöntemi bazı açılardan bu süreci analiz etmektedir. Üçüncü aşama ise bugünkü İncillerin ortaya çıkışlarına dairdir. Örneğin Luka, kendi ifadesine göre kendisine iletilenleri sırasıyla yazmayı uygun bulmuştur. "Redaksiyon kritiği", bu konuyu farklı açılardan aydınlatmaya yönelik bilimsel yöntemlerden biridir. Nitekim Sinoptik Problem bu ve benzeri başka yöntemlerle yakın ilişki içinde bir disiplindir.

Burada temel sorulardan biri şudur: İncillerin kaleme alınmasından önceki dönemleri yansıtan en özgün form ya da formlar hangi İncil metninde karşımıza çıkmaktadır? Bazı araştırmacılara göre, en özgün formlar bazen Matta'da, bazen Luka'da, ama en çok da Markos'da bulunmaktadır. Öte yandan her bir İncil, birçok merhaleden geçmiş çok sayıda rivayet geleneğini kendi metinlerinde ihtiva etmişlerdir. Yukarıda verilen aşamalara paralel bir açıklamaya göre, M.S. 30-40 yıllarında ilk koleksiyonlar oluşturulmaya başlanmıştır. Bunlar, P diye tanımlanan *Petrus'un Vaazları* ile Q, M ve L şeklinde isimlendirilen hipotetik ve meçhul kaynaklardır. 40-50 yıllarında ön-İncillerin (İng. *Proto-Gospels* ya da *Ur-Gospels*) ortaya çıktıkları sanılmaktadır. Muhtemelen 50-60 yılları arasında bugünkü İncillerin gelişimi son safhaya gelmiştir.³⁶ Bununla beraber İncil metinlerine ilk defa oluşturulmalarından sonraki süreçte de birçok defa eklemeler ya da müdahaleler yapılmıştır. Bir başka ifadeyle, bugün elimizde olan İncil metinleri aslında ilk defa oluşturuldukları özgün formlarından da farklıdır.³⁷ Bilim dünyasında örneğin "metin kritiği" diye tanımlanan bir yöntem, bu olguyu açıkça kanıtlamaktadır.

3. MARKOS'UN ÖNCELİĞİ TEORİSİ VE REDAKSİYON KRİTİĞİ

Yukarıda da görüldüğü gibi, sözler ya da öyküler önce (i) tarihsel İsa'nın öğretilerinde, sonra (ii) İsa sonrasında erken cemaatin yaşamında ve nihayet (iii) İncil yazarlarının düşüncelerinde şekillendikten sonra İncillere kaydedilmişlerdir. İsa'dan bugüne kadar herhangi bir metin kalmadığına göre, İncillerdeki sözlerin ya da öykülerin tarihsel İsa'nın öğretilerindeki özgün formlarını doğrudan bilmek olanaksızdır. Ancak bu sözlerin ya da öykülerin, İsa sonrası dönemde sözlü ve yazılı formlar halinde erken cemaatte mevcudiyeti ve ayrıca bunların belirli ölçülerde İncil yazarlarına kadar ulaşip onların zihinlerinde yeniden şekillenmiş oldukları vakıadır. Bu bağlamda, bahis konusu sözlü formlar "form kritiği" denilen; sözlü ve yazılı formları yeniden şekillendiren İncil yazarlarının ideolojik ve teolojik eğilimleri ise "redaksiyon kritiği" denilen bilimsel metotlar üzerinden anlaşılır kılınmaya çalışılmaktadır.³⁸ Nitekim bilhassa bu ikinci yöntem Sinoptik Problem meselesiyle doğrudan ilişkilidir.

Form kritiği (form criticism, formgeschichte, "form tarihi"), İncillerin kaleme alınmasından önceki "sözlü rivayet" (oral traditions ya da oral transmission) dönemini ön plana çıkarmakta,³⁹ İncil yazarlarını "rivayetleri yazan kişiler" diye tanımlamaktadır.⁴⁰ Bununla beraber İncil yazarları redaktörlerdir. "Redaktör", metni düzenleyen kişiye denilir. Redaksiyon kritiği (redaction criticism, redaktionsgeschichte), araştırmacının bir sonraki aşamasıdır. İncil yazarları, kaynaklarından kendilerine ulaşan rivayetleri, bilgileri ya da gelenekleri seçen, düzenleyen, şekillendiren ve yeniden sözcüklere döken şahsiyetlerdir.⁴¹ Dolayısıyla redaksiyon kritiği, İncil yazarlarının bilgi kaynaklarını düzenlemek, yeniden biçime sokmak ve elden geçirmek suretiyle, eski edebi çalışmalarını nasıl ortaya çıkardıkları konusunu araştırmaktadır.

³⁶ Engelbrecht, "Challenging", 91.

³⁷ Markos İncili'nin son kısmı özelinde krş. Bruce M. Metzger, *The Canon of the New Testament: Its Origin, Development, and Significance*, (Oxford: Clarendon Press, 1987), 122-128.

³⁸ Stephen S. Smalley, "Redaction Criticism," I. Howard Marshall, ed., *New Testament Interpretation: Essays on Principles and Methods*, (1977. Carlisle: The Paternoster Press, revised 1979), 181-196 (bk. 192).

³⁹ Stephen H. Travis, "Form Criticism", *New Testament Interpretation: Essays on Principles and Methods*, ed. I. Howard Marshall, 1977 (Carlisle: The Paternoster Press revised 1979), 153-164.

⁴⁰ Bloomberg, *Historical Reliability*, 21-22.

⁴¹ Bloomberg, *Historical Reliability*, 35-36.

Metodun arkasında yatan temel teori şudur: Bir yazarın kullandığı kaynak bilinmekteyse ve o kaynak bugün elde ise, söz konusu yazarın bu kaynağı ne şekilde kullandığı sorusunun yanıtı, onun birçok eğilimi ya da ideolojisi hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Örneğin X isimli bir yazarın Y adında başka bir yazarı kaynak olarak kullandığı, ama onu kullanırken küçük bazı değişiklikler yaptığı; söz gelimi birkaç önemli kelimeyi ya da cümleyi görmezden geldiği, bazılarını değiştirdiği ya da kimi eklemeler yaptığı biliniyorsa, bu gibi tespitlerin toplamı X isimli yazarın kişisel eğilimleri ve ideolojisi hakkında önemli sonuçlara ulaşmayı mümkün kılmaktadır. Zira bir yazar, bilgi kaynaklarını ancak bunun için geçerli bir sebep olması durumunda değiştirecektir. Eğer belirli bir doğrultuda yeterince değişiklik yapılmışsa, redaktörün (yani İncil yazarlarının) başlıca eğilimlerine ya da ideolojik görüşlerine dair sis perdesi aralanabilecektir.⁴²

Redaksiyon kritiği, Sinoptik Problem konusunda yürütülen çalışmalarda araştırmacılara büyük yardımlar sağlamaktadır. Zira İncil yazarları birtakım kaynakları kullanmak suretiyle kendi metinlerini oluşturmuşlardır. Üstelik bu kaynaklardan bazıları bugün eldedir; İncil yazarları birbirlerini de kaynak olarak kullanmışlardır. Araştırmacılar arasındaki baskın görüşe göre, Matta ile Luka'nın yazarları Markos'un metnini kaynak olarak kullanmışlardır. Daha önce belirtildiği gibi, bu teori "iki kaynak hipotezi", "dört kaynak hipotezi" ve "Farrer teorisi" kapsamlarında geçmektedir. Kısaca, Matta'yı ve Luka'yı kaleme alan yazarların Markos'taki öyküleri nasıl düzenleyip naklettikleri hususu, onların ideolojik ve teolojik tasavvurları hakkında birçok ipucu verebilecektir. Bu ise bazen onların İsa'ya dair tarihsel süreci nasıl şekillendirdiklerine ilişkin önemli hususları gün yüzüne çıkaracaktır. Bütün bu anlatımın, aşağıda verilen örnekler üzerinden daha anlaşılır kılınması mümkündür. Şimdi, aşağıdaki ikili rivayete bakalım:

Tablo 2. Sinoptik Karşılaştırma Örneği

Markos 6/5	Matta 13/58
καὶ οὐκ ἔδύνατο ἐκεῖ ποιῆσαι οὐδεμίαν δύναμιν, εἰ μὴ ὀλίγοις ἀρρώστοις ἐπιθεῖς τὰς χεῖρας ἐθεράπευσεν.	καὶ οὐκ ἐποίησεν ἐκεῖ δυνάμεις πολλὰς διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν.
Ve (İsa) orada, birkaç hastayı üzerlerine ellerini koyarak iyileştirmek istisnasıyla hiçbir mucize yapamadı.	Ve (İsa) imansızlıkları yüzünden orada pek fazla mucize yapmadı.

Markos'un önceliği teorisi yukarıda verilen örnek özelinde düşünülecek olursa; Matta İncili yazarının yukarıdaki pasajı Markos'tan alıntılıyarak naklettiği anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle, yukarıda bahsi geçen Matta 13/58 pasajı Markos 6/5 pasajına dayanılarak yazılmıştır. Nitekim her iki İncil yazarının aynı rivayeti naklettikleri de açıkça görülmektedir.

Sinoptik Problem'in "Markos İncili'nin Önceliği" teorisiyle Kitab-ı Mukaddes Kritiği kapsamındaki "redaksiyon kritiği" ilkesini bir arada yukarıdaki pasaja uyarlırsak; Matta İncili yazarının (kaynak olarak kullandığı) Markos metnine küçük (ama çok önemli) müdahalelerde bulunduğu görülmektedir. Markos'un (daha önceki tarihlerde yazılmış) pasajı, İsa'nın gücünün bir sınırı olduğu anlamını yansıtmaktadır. Markos'un bu pasajına bakılarak, aslında yapılabilecek başka bazı mucizeler de varken İsa'nın bunları yapamadığı gibi, ya da örneğin

⁴² Bart D. Ehrman, *The New Testament: A Historical Introduction to the Early Christian Writings*, 2. bs, (New York: Oxford University Press, 2000), 76.

538 | Zafer Duygu. Sinoptik Problem ve Redaksiyon Kritiği: Giriş Mahiyetinde Bir Değer...

İsa tarafından iyileştirilmeyi bekleyen veya başka mucizeler görmeyi arzulayan; ancak umduklarını bulamayan başka hastaların yahut kişilerin bulunduğu türünden algıların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Çünkü Markos'un pasajında İsa'nın hiçbir mucize yapmadığı söylenmektedir. Buna karşın Markos'tan daha sonraki bir tarihte (bugün İncil diye tanımlanan) metni kaleme alan ve bu sırada Markos'u da çalışarak kaynak olarak kullanan Matta'nın yazarı, İsa'nın gücünün bir sınırı olabileceği düşüncesinden hoşlanmamış, ortaya böyle bir algı çıkmasını engellemek istemiştir. Bu yüzden de Markos'tan iktibas naklettiği yukarıdaki pasajda, οὐκ ἐδύνατο ποιῆσαι ("yapamadı") ifadesini οὐκ ἐποίησεν ("yapmadı") şeklinde değiştirerek vermiştir. Matta'nın yazarı, Markos'un metnine bu şekilde bir müdahalede bulunarak, İsa'nın (Markos metnindeki sınırlı) gücünü, şimdi kendi metninde sınırsız bir şekle bürümüş-tür. Ve İsa şimdi artık Matta metninde gücü sınırlı olduğu için mucize yapmamış değildir; fakat kendi isteği ve iradesiyle, oradakilerin imansızlıkları yüzünden, bir tercihte bulunmuş ve mucize yapmamıştır. "Yapmamak" başka bir şey, "yapmamak" başka bir şey olduğuna göre, Matta yazarının kaynak olarak kullandığı Markos'un pasajına yaptığı bu küçük ama önemli müdahale, onun teolojik ve ideolojik anlayışı hakkında çok şey söylemektedir.⁴³ Demek ki Matta'nın yazarı İsa'yı okurlarına "gücü sınırlı" bir varlık olarak değil, "gücünün sınırı olmayan" bir varlık gibi nakletmeyi tercih etmektedir. Böylece İsa, daha önce yazılmış tarihsel bir metinden daha sonra yazılmış başka bir tarihsel metine, gücünün sınırı olan bir varlıktan gücü sınırsız bir varlığa dönüş(türül)erek geçmiş olmaktadır.

Şimdi, aynı bağlamda fikir verebilecek başka bir ikili rivayete bakalım:

Tablo 3. Sinoptik Karşılaştırma Örneği

Markos, 10/17-18	Matta 19/16-17
<p>Καὶ ἐκπορευομένου αὐτοῦ εἰς ὁδὸν προσδραμῶν εἷς καὶ γονυπετήσας αὐτὸν ἐπηρώτα αὐτόν, Διδάσκαλε ἀγαθέ, τί ποιήσω ἵνα ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω; ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, Τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς εἶ μὴ εἷς ὁ θεός.</p> <p>Ve yola koyulurken birisi koşarak ona geldi, dizlerinin üstüne çöktü ve sordu, "iyi öğretmen, ebedi yaşamı miras alabilmek için ne yapmalıyım?" Ve İsa ona dedi ki: "Beni niçin 'iyi' diye adlandırıyorsun? Yalnızca bir Tanrı dışında hiç kimse iyi değildir".</p>	<p>Καὶ ἰδοὺ εἷς προσελθὼν αὐτῷ εἶπεν Διδάσκαλε, τί ἀγαθὸν ποιήσω ἵνα σχῶ ζωὴν αἰώνιον; ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ Τί με ἐρωτᾷς περὶ τοῦ ἀγαθοῦ; εἷς ἐστὶν ὁ ἀγαθός· εἰ δὲ θέλεις εἰς τὴν ζωὴν εἰσελθεῖν, τήρει τὰς ἐντολάς.</p> <p>Ve bak, birisi ona geldi ve dedi: "öğretmen, nasıl bir iyilik yapmalıyım ki ebedi hayatı kazanabileyim?" Ve o, ona dedi ki: "Bana neden iyilik hakkında soru soruyorsun? İyi olan yalnız biri var. Yaşama kavuşmak istiyorsan buyrukları yerine getir".</p>

Yukarıdaki örnekte bir kez daha Markos ve Matta İncillerinin aynı rivayeti naklettikleri görülmektedir. Öykünün Markos varyantına bakıldığında; İsa kendisine yapılan bir iltifatı reddetmektedir. Çünkü İsa'ya göre bu iltifat yalnızca Tanrı'ya yapılmalıdır. Markos metninde geçen bu kayıt, içerdiği anlam bakımından iki önemli olguyu gün yüzüne çıkarmaktadır: Birinci olarak; İsa, Tanrı'ya ait olduğunu düşündüğü bir sıfatı Tanrı gibi ya da hiç değilse Tanrı'yla aynı oranda taşımadığını söylemektedir. Bir başka deyişle, İsa'ya göre Tanrı İsa'dan daha iyidir. İkinci olarak; Tanrı ile İsa'nın iki ayrı şahsiyet oldukları, Tanrı'nın İsa'dan üstün bir varlık olduğu, İsa'nın Tanrı karşısında düşük bir kristolojik bağlam taşıdığı, bizzat İsa'nın ağzından Markos metninde nakledilmiştir. Matta'nın yazarı ise kaynak olarak kullandığı Mar-

⁴³ Hawkins, *Horae Synopticae*, 118.

kos'un metnine bir kez daha redaktör olarak müdahalede bulunmuştur. Her iki metne de dikkatle bakıldığında; bazen farklı sözcüklerle de olsa İsa'ya gelen adam aslında her iki örnekte de aynı soruyu sormaktadır: "Tanrı'nın hoşnut olduğu ve O'nun mükâfatlandıracağı bir birey olabilmem için bana ne önerirsin?" Ve yine, bu adam her iki pasajda da İsa'ya Διδάσκαλε, "öğretmen" (Markos'ta Διδάσκαλε ἀγαθέ, "iyi öğretmen") şeklinde hitap etmiştir.⁴⁴ Buna karşın İsa'nın Matta metnindeki yanıtı Markos'takinden farklıdır. İsa, Markos'ta, kendisinin "iyi" olarak tanımlanamayacağını, çünkü kendisi de dâhil olmak üzere Tanrı'dan başka hiçbir varlığın iyi olmadığını söylemişti. Matta'da ise böyle bir cevap geçmediği gibi, İsa aslında adamın sorusunu da sanki dönüştürmeye çalışmaktadır. Adam, İsa'ya ebedi yaşama kavuşmak için ne yapması gerektiğini sormuştur. Hâlbuki İsa, Matta'nın anlatımında anlaşılabilir bir biçimde adamın sorusunu iyilik hakkında sorulan bir soruya dönüştürmüştür. Üstelik İsa, Matta İncili metninde, Tanrı ismini de (ὁ θεός) zikretmemektedir. Markos'un İsa'sına göre iyi olan yalnızca biri vardır, o da Tanrı'dır. Nitekim Matta'nın İsa'sına göre de iyi olan yalnızca biri vardır, peki, ama kimdir? Tanrı mı? İsa mı? Matta'nın yazarı tarafından ortaya çıkarılan bu belirsizlik, Matta'nın okurlarını, Markos'un okurlarının aksine, Tanrı'nın tartışmasız üstün statüsü ile İsa'nın yüksek olduğu farz edilen (veya Matta İncili yazıldığı sıralarda yükseltilmeye çalışılan) kristolojik pozisyonunu mukayese etme külfetinden kurtarmış olmaktadır. Buradan anlaşılabilir; Matta'yı kaleme alan meçhul yazar, İsa'nın Markos'ta Tanrı karşısında bizzat kendi ağzından düşük bir kristolojik bağlamda sunulmasından ve kendisine yapılan bir iltifatı Tanrı'ya atfetmesinden hoşlanmamıştır. Bu yüzden de Markos'un pasajına bir redaktör sıfatıyla müdahalede bulunmuş, o pasajı yeniden düzenlemiştir.

Son olarak üçlü perspektifi yansıtan şu önemli pasajlara bakalım:

Tablo 4. Sinoptik Karşılaştırma Örneği

Markos 12/28-32	Matta 22/35-40	Luka 10/25-28
Καὶ προσελθὼν εἰς τῶν γραμματέων ἀκούσας αὐτῶν συζητούντων, ἰδὼν ὅτι καλῶς ἀπεκρίθη αὐτοῖς, ἐπηρώτησεν αὐτόν, Ποία ἐστὶν ἐντολὴ πρώτη πάντων; ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς ὅτι Πρώτη ἐστίν, Ἄκουε, Ἰσραὴλ, κύριος ὁ θεὸς ἡμῶν κύριος εἷς ἐστίν, καὶ ἀγαπήσεις κύριον τὸν θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου. δευτέρα αὕτη, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. μείζων τούτων ἄλλη ἐντολὴ οὐκ ἔστιν. καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ γραμματεὺς, Καλῶς, διδάσκαλε, ἐπ' ἀληθείας	καὶ ἐπηρώτησεν εἰς ἐξ αὐτῶν νομικὸς πειράζων αὐτόν, Διδάσκαλε, ποία ἐντολὴ μεγάλη ἐν τῷ νόμῳ; ὁ δὲ ἔφη αὐτῷ, Ἀγαπήσεις κύριον τὸν θεόν σου ἐν ὅλη τῇ καρδίᾳ σου καὶ ἐν ὅλη τῇ ψυχῇ σου καὶ ἐν ὅλη τῇ διανοίᾳ σου· αὕτη ἐστὶν ἡ μεγάλη καὶ πρώτη ἐντολὴ. δευτέρα δὲ ὁμοία αὐτῇ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος κρέματα καὶ οἱ προφῆται. Ve onlardan biri, bir hukukçu, onu denemek için sordu: "Öğretmen, Yasa'nın	Καὶ ἰδοὺ νομικὸς τις ἀνέστη ἐκπειράζων αὐτόν λέγων Διδάσκαλε, τί ποιήσας ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω; ὁ δὲ εἶπεν πρὸς αὐτόν Ἐν τῷ νόμῳ τί γέγραπται; πῶς ἀναγινώσκεις; ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου καὶ ἐν ὅλη τῇ ψυχῇ σου καὶ ἐν ὅλη τῇ ἰσχύϊ σου καὶ ἐν ὅλη τῇ διανοίᾳ σου, καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. εἶπεν δὲ αὐτῷ Ὁρθῶς ἀπεκρίθης· τοῦτο ποιεὶ καὶ ζήσῃ.

⁴⁴ ἀγαθέ sözcüğü αγαθός kelimesinin *vocativus* tekil, eril biçimidir ve "edepli", "düzgün", "dürüst", "nazik", "basit", "naif", "mülayim", "merhametli" gibi anlamlara da gelmektedir.

<p>εἶπες ὅτι εἷς ἐστὶν καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος πλὴν αὐτοῦ·</p> <p>Ve din bilginlerinden biri, onların hep birlikte akıl yürüttüklerini duyup onun (İsa'nın) onları gayet güzel cevapladığını görünce ona sordu: "Hepsinden önce gelen/ilk buyruk hangisidir?" İsa cevapladı: "Bunu duy, Ey İsrail, en önemlisi, Tanrımız olan Rab, bir tek Rabdir. Ve Tanrın Rabbi bütün kalbinle, ve bütün ruhunla, ve bütün aklınla, ve bütün gücünle seveceksin. İkincisi şudur: Komşunu kendin gibi seveceksin. Bunlardan daha büyük başka bir buyruk yoktur." Ve din bilgini ona dedi: "Haklısın öğretmen. Tanrı tektir ve O'ndan başkası yoktur diyerek hakikate uygun konuştun."</p>	<p>en büyük buyruğu hangisidir?" Ve o, ona dedi: "Tanrın olan Rabbi bütün kalbinle, ve bütün ruhunla, ve bütün aklınla seveceksin. Bu büyük ve birinci buyruktur. İkincisi de buna benzer: Komşunu kendin gibi seveceksin. Bütün Yasa ve peygamberler bu iki buyruğa dayanmışlardır."</p>	<p>Ve işte, bir hukukçu onu denemek için ayağa kalktı/öne çıktı. Dedi ki: "Öğretmen, sonsuz yaşamı miras almak için ne yapmak gerekir?" Ve o, ona dedi ki: "Yasa'da ne yazılmıştır? Ne okursun?" Ve o, cevaben şöyle dedi: "Tanrın Rabbi bütün kalbinle, ve bütün ruhunla, ve bütün gücünle ve bütün aklınla seveceksin. Ve komşunu da kendin gibi seveceksin." Ve o, sonrasında ona dedi: "Doğru cevapladın. Bunu yap, yaşayacaksın".</p>
---	---	--

Yukarıda verilen pasajların karşılaştırması ve değerlendirmesi uzun uzadıya yapılabilir. Ancak burada özellikle şu iki olguya dikkat etmek önemlidir: (i) İsa, ilk İncil olan Markos'un metninde; İsrail'in Tanrı'sını kendi şahsiyetinden kesin olarak ayırmakta ve aynı zamanda O Tanrı'yı kendi Tanrısı olarak tanımlamaktadır. Kendisini ise bütün İsrail halkı ile eşitlemektedir. Üstelik buradan herhangi başka bir anlam çıkarmak da mümkün değildir. Çünkü İsa, burada doğrudan Tevrat'a, Yasanın Tekrarı 6/4 pasajına atıfta bulunarak konuşmaktadır. (ii) Markos metninde din bilgini, İsa'nın Tanrı'ya yegâne yüce varlık olarak vurgu yaptığını onaylamakta ve İsa'nın bu yaklaşımının doğru olduğunu, bunun hakikat ile uyumlu olduğunu belirtmektedir. Kısaca, Markos'ta konuşan İsa'ya göre İsa bir beşerdir. Diğer insanlarla aynı statüdedir. Tamamıyla monoteist çizgidedir. Çünkü İsrail'in Efendisi ve Tanrısı olan Yüce Varlık, aynı şekilde İsa'nın da Efendisi ve Tanrısıdır. Bizzat İsa böyle söylemektedir. Din bilgini de İsa'nın aynen böyle söylediğini ve hakikati yansıttığını onaylamaktadır. Markos'un ilk, Matta ve Luka'nın ikinci ve üçüncü yazılan İnciller olduklarını ve Matta ile Luka'yı kaleme alan yazarların Markos'u kaynak olarak kullandıklarını bir kez daha hatırlayalım. Bir başka deyişle, Matta ile Luka'nın yazarları yukarıda verdikleri pasajları birbirlerinden bağımsız olarak Markos'tan alıp nakletmişlerdir. Buna karşın, İsa'nın Markos metnindeki monoteist anlayışı, Matta'nın ve Luka'nın yazarlarıncı açıkça sansürlenmiştir. Matta'da ve Luka'da İsa, Markos'tan farklı olarak, ne kendi şahsiyetini Tanrı'dan ayırarak kendisinin de tıpkı bütün İsrail halkı gibi O Tanrı'ya tabi bir kul olduğunu dile getirmekte, ne de din bilgini onun böyle bir söylemini onaylayarak hakikat ile uyumlu göstermektedir. Matta'nın ve Luka'nın yazarları – yani redaksiyon kritiği yöntemine göre redaktörler- İsa'nın bir beşer oluşundan, kristolojik açıdan bütün İsrail ulusu ile aynı statüde bulunmasından ve katı monoteist vurgusundan hoşlanmamışlar, Markos'un metnini yeniden düzenleyerek, yani değiştirerek, nakletmişlerdir.

Yukarıda verilen örnekler, Sinoptik Problem kapsamında yapılan birçok karşılaştırmaya birkaç örnek teşkil etmektedir. Bu tür bir karşılaştırma redaksiyon kritiği metodunu kullanmış olmaktadır. Zira Matta'nın ve Luka'nın yazarları, bu örneklerde redaktörler olarak

kabul edilmektedir. Matta ile Luka yazarlarının Markos'un metnini gözden geçirip yeniden şekillendirmeleri, aynı zamanda onların teolojik ve ideolojik eğilimleri hakkında önemli sonuçlar vermektedir. Nitekim yukarıda verilen örnekler; İsa'nın, ilk İncilden daha sonraki İncillere doğru gücü sınırlı bir varlıktan gücü sınırsız bir varlığa dönüştüğü, düşük bir kristolojik bağlamdan daha yüksek bir kristolojik bağlama kavuşturulduğu ve en önemlisi de monoteist çizgisinin zamanla bulanıklaştırıldığı izlenimi vermektedir. Bununla beraber, Markos İncili metninin de İsa'ya ilişkin sözleri ya da öyküleri tamamıyla özgün formlarıyla nakletmediği bir kez daha hatırlanmalıdır. O yüzden Markos İncili'ni oluşturan birimlerin de analizi şarttır.

SONUÇ

Modern anlamıyla tarih, düzen ve yöntem esaslı bir bilimdir. Aksi takdirde onun bilim dalı olduğu söylenemez. Çünkü bu durumda tarih, masallardan, efsanelerden, mitlerden, çok da farklı bir şey olmayacaktır. Bu düzen ve yöntemler, tarihsel bilgimizi şekillendiren kaynakların doğru şekilde okunup yorumlanması noktasında önem taşımaktadır. Sinoptik Problem, işte bu hassasiyetin ifadesi olarak ortaya çıkmış bir araştırma disiplini. Nitekim çözüme yönelik ileri sürülen hipotezler de aynı şekilde doğru ya da özgün, ya da daha doğru veya daha özgün tarihsel bilgilere ulaşabilme amaçlarına yöneliktir.

Bununla beraber Sinoptik Problem, hakikaten güç ve büyük uğraşı gerektiren bir soruna benemektedir. Bu konuda Antikçağ'dan bugüne birçok şey söylenmiştir. Ancak bilhassa modern dönemde alana yönelik araştırmalarda birçok farklı hipotez ileri sürülmesi ve araştırmacılar arasında temel bazı olgular dışında genellikle müşterek kanaatler bulunmaması, bunca zaman sonra Problem'in zorluğunu kanıtlayan olgular olarak ortadadır. Yine de Markos İncili'nin önceliği teorisini esas alan görüşler günümüzde açık ara daha fazla taraftara sahiptir. Bu görüşleri, İki Kaynak Hipotezi, Dört Kaynak Hipotezi ve Farrer Teorisi şeklinde zikretmek mümkündür. Aslında Markos'un önceliği dışındaki diğer bazı konularda bu hipotezleri savunanlar da başka düşünceler taşımaktadırlar. Ama onlar, en azından müşterek şekilde Markos'un Matta ve Luka'dan önce yazıldığı ve bu son iki İncil yazarı için kaynak metin teşkil ettiği konusunda görüş birliği yapmışlardır.

Sinoptik Problem araştırmacıları, bilim dünyasında Kitab-ı Mukaddes Kritiği kapsamında geliştirilen araştırma yöntemlerinden yardım almaktadırlar. Bu yöntemler arasında redaksiyon kritiği, İncilleri kaleme alanların yazılı kaynaklarını nasıl şekillendirip ne surette kullandıkları konusunu analiz eden bir disiplindir. Zira İncil yazarlarını redaktörler olarak kabul eden bu disiplin, bu yazarların kişisel eğilimleri, teolojik ve ideolojik yapıları hakkında çok önemli sonuçlar ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, Markos İncili'nin önceliği teorisinin redaksiyon kritiği metoduyla bir arada işlevsel kılınması, hem İsa hakkında önemli neticelere ulaşmaya, hem de Matta ve Luka İncillerini kaleme alan meçhul yazarların teolojik ve ideolojik tabanlı düşünce yapıları hakkında fikir edinmeye olanak tanımaktadır. Zira öncelikle, Matta'nın ve Luka'nın yazarları Markos'u kaynak olarak kullanmışlardır. İkinci olarak, söz konusu üç metin de bugün eldedir. Ve nihayet, Markos'un metnini, cümlelerini ve ifadelerini nasıl ve ne yönde şekillendirdikleri, Matta ile Luka'nın yazarları hakkında çok şey söylemektedir.

Bu yöndeki analizler, Matta ile Luka'yı kaleme alan yazarların Markos metnine bazen interpolasyon hüviyeti taşıyan eklemeler yaptıklarını, bazen bu metindeki bazı ifadeleri sansürlemek istediklerini, bazen Markos'taki bazı ifadeleri açmaya veya açıklamaya çalıştıklarını, diğer bazı zamanlarda ise Markos metnindeki açık anlamı bulanıklaştırmaya çalıştıklarını gün yüzüne çıkarmaktadır. Onların bütün bu faaliyetleri elbette belirli sebepler çerçevesinde açıklanmalıdır. En temel düzeyde, Matta ile Luka'yı kaleme alan yazarlar Markos metnini kendi teolojik düşünceleriyle uyumlu olacak şekilde redakte etmişlerdir. Onlar, örneğin, Markos metninde İsa'nın gücünün bir sınırı olduğu gerçeğini yansıtan pasajlara karşıt bir düşüncenin taraftarlarıdır. Çünkü Markos'un bu yöndeki bazı pasajlarını, onun gücünün sınırı olmadığı intibayı yansıtacak biçimde değiştirme ihtiyacı hissetmişlerdir. Onlar, örneğin, Markos metninde İsa'nın İsrail Tanrı'sına "kulluk" ve "tabiiyet" beyan ettiği satırlara, kendi şahsiyetini

542 | Zafer Duygu. Sinoptik Problem ve Redaksiyon Kritiği: Giriş Mahiyetinde Bir Değer...

Tanrı karşısında düşük bir kristolojik bağlamda sunduğu pasajlara, karşıt düşünceler benimsemişlerdir. Çünkü Markos metninde yer alan bu bağlamdaki bazı cümlelere küçük müdahalelerde bulunmuşlar ve bu sayede hem anlamları hem de bazen bağlamları değiştirmeyi dilemişlerdir. Onlar, böylece, okuyucularına kendi düşünceleriyle örtüşen bir Mesih tasviri yansıtmak istemişlerdir.

İncil yazarlarının birbirlerinin metinlerini kaynak olarak kullandıklarının kanıtlanması, bu metinlerin ilahi vahiy yoluyla kaleme alındığını ileri süren Kilise geleneğine vurulan çok ağır bir darbedir. İncil yazarlarının redaktörler olarak tanımlanması ve durumun böyle olduğunun ispatlanması ise, tarihsel birer kaynak olarak İncillerin hangi ölçüde güvenilir bilgiler verdikleri sorusunu bir ölçüde yanıtlamaktadır. Bu kapsamda, İncil metinlerinin güvenilir metinler olduklarını söylemek olanaksızdır. Nitekim redaksiyon kritiği dışındaki diğer metotlar da bu konuda aynı yargıya ulaşmayı mücbir kılan sonuçlar ortaya koymaktadır. Bu yüzden de İnciller daha ziyade bilimsel yöntemler ışığında okunmalı ve bu şekilde yorumlanmalıdır. Zira aksi takdirde İncil metinlerinden yansıyan teolojik düşüncelerin İsa'ya ya da havarilere ait sayılması kaçınılmazdır. Hâlbuki İnciller, İsa'nın ya da havarilerin değil, yazarlarının düşüncelerini yansıtan metinlerdir. Bunca araştırmanın ve geliştirilen yöntemlerin ortaya koyduğu başlıca netice de zaten budur.

KAYNAKÇA

- Adams, Nicholas. "A Disharmony of the Gospel". *The Vocation of Theology Today: A Festschrift For David Ford*. Ed. T. Greggs-R. Muers-S. Zahl. 92-107. Eugene, Oregon: Cascade, 2013.
- Aydın, Mahmut. "Tarihsel İsa Araştırmaları ve Onların Bulguları Üzerine Bazı Mülahazalar". *İslam Araştırmaları Dergisi* 5 (2001): 1-41.
- Aydın, Mahmut. "Yahudi Bir Peygamberden Gentile Tanrı'ya: İsa'nın Tanrısallaştırılma Süreci". *İslamiyat* 3/4 (2000): 47-74.
- Aydın, Mahmut. *Tarihsel İsa: İmanın Mesih'inden Tarihin İsa'sına*. 2.Baskı. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Bloomberg, Craig L. *The Historical Reliability of the Gospels*. Illinois: Inter-Varsity Press, 1987.
- Bultmann, Rudolf K. *The History of the Synoptic Tradition*. İngilizce trc. J. Marsh. Oxford: Basil Blackwell, 1972.
- Callan, Charles C. "The Synoptic Problem". *The Catholic Biblical Quarterly* 1:1 (1939): 55-63.
- Chadwick, Henry. (trc. sunum, notlar). *Origen: Contra Celsum*. Cambridge: Cambridge University Press, 1980.
- Cornett, Daryl. "Harmonization in the Patristic Period". *Harmony of the Gospels*. Ed. S.L. Cox-K.H. Easley. 267-270. Nashville, Tennessee: Holman Bible, 2007.
- Çelik, Mehmet. "Sinoptik İncillerin Kaynakları ve Tahlili Mukayeseleri". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 8 (1988): 267-274.
- Dungan, David Laird. *A History of the Synoptic Problem: The Canon, the Text, the Composition, and the Interpretation of the Gospels*. New York: Doubleday, 1999.
- Ehrman, Bart D. *Jesus Before the Gospels: How the Earliest Christians Remembered, Changed, and Invented Their Stories of the Savior*. New York: HarperOne, 2017.
- Ehrman, Bart D. *The New Testament: A Historical Introduction to the Early Christian Writings*. 2. Baskı. New York: Oxford University Press, 2000.
- Engelbrecht, Johan. "Challenging the Two-Source Hypothesis: How Successful are the Commentaries?". *Neotestamentica* 30 (1996): 89-101.
- Farmer, William R. *The Synoptic Problem: A Critical Analysis*. New York: The Macmillan Company-Londra: Collier-Macmillan Limited, 1964.
- Fee, Gordon D. "A Text-Critical Look at the Synoptic Problem". *Novum Testamentum* 22/1 (1980): 12-28.
- Fitzmyer, Joseph A. "The Priority of Mark and the 'Q' Source in Luke". *Jesus and Man's Hope*, Ed. D. Hadidian. I: 134-147. Pittsburgh: Pittsburgh Theological Seminary, 1970.

- Frederick Fyvie Bruce. "The History of New Testament Study". *New Testament Interpretation: Essays on Principles and Methods*. Ed. I. Howard Marshall. 21-59. Carlisle: The Paternoster Press, revised 1979.
- Goodacre, Mark. *The Case Against Q: Studies in Markan Priority and the Synoptic Problem*. Harrisburg, PA: Trinity Press International, 2002.
- Goodacre, Mark. *The Synoptic Problem: A Way through Maze*. Londra: T-T Clark, 2001.
- Gregory, Andrew. *The Reception of Luke and Acts in the Period Before Irenaeus*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2003.
- Griesbach, Johann Jacob. *Synopsis Evangeliorum Matthaei, Marci et Lucae*. Halle, 1776.
- Groves, John. *A Greek and English Dictionary: Comprising All the Words in the Writings of the Most Popular Greek Authors with the Difficult Inflections in them and in the Septuagint and New Testament*. Boston: Hilliard-Gray and Company, 1840.
- Hawkins, John C. *Horae Synopticae: Contributions to the Study of the Synoptic Problem*. Oxford: Clarendon Press, 1909.
- Hill, Charles E. "Polycarp Contra Marcion-Irenaeus Presbyterial Source in AH 4.27-32". *Studia Patristica*. Ed. Frances Margaret Young, Mark J. Edwards, Paul M. Parvis. 15: 399-412. Louvain: Peeters, 2006.
- Hobson, Alphonzo Augustus. *The Diatessaron of Tatian and the Synoptic Problem: Being an Investigation of the Diatessaron for the Light Which It Throws Upon the Solution of the Problem of the Origin of the Synoptic Gospels*. Chicago: Chicago University Press, 1904.
- Hoffmann, R. Joseph. (ed.-trc.). *Porphyry's Against the Christians: The Literary Remains*. New York: Prometheus Books, 1994.
- Hoffmann, R. Joseph. (ed.). *Celsus, On the True Doctrine: A Discourse Against the Christians*. New York: Oxford University Press, 1987.
- Hunt, Emily J. *Christianity in the Second Century: The Case of Tatian*. Londra-New York: Routledge, 2003.
- Jonge, Held J. de. "The Loss of Faith in the Historicity of the Gospels: H.S. Reimarus (ca 1750) on John and the Synoptics". Ed. *John and the Synoptics*, Adelbert Denaux. 409-421. Leuven: Peeters Press 1992.
- Klinghardt, Matthias. "The Marcionite Gospel and the Synoptic Problem: A New Suggestion". *Novum Testamentum* 50/1 (2008): 1-27.
- Kloppenborg, John S. *Q, The Earliest Gospel: An Introduction to the Original Stories and Sayings of Jesus*. Louisville-Londra: Westminster John Knox Press, 2008.
- Koester, Helmut. *Introduction to the New Testament: II, History and Literature of Early Christianity*. 2. Baskı. New York-Berlin: Walter de Gruyter, 2000.
- Kuzgun, Şaban. *Dört İncil: Yazılması, Derlenmesi, Muhtevası, Farklılıkları, Çelişkileri*. İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2000.
- Lampe, Geoffrey William Hugo. *A Patristic Greek Lexicon*. Oxford: Clarendon Press, 1961.
- Metzger, Bruce M. *The Canon of the New Testament: Its Origin, Development, and Significance*. Oxford: Clarendon Press, 1987.
- Moloney, Francis J.- Harrington Daniel J. (ed.). *The Gospel of John*. Collegeville, Minnesota: Liturgical Press, 1998.
- Perrin, Norman. *What Is Redaction Criticism*. 4. Basım. Philadelphia: Fortress Press, 1974
- Riddle, Donald Wayne. "The Aramaic Gospels and the Synoptic Problem". *Journal of Biblical Literature* 54/3 (1935): 127-138.
- Smalley Stephen S. "Redaction Criticism". *New Testament Interpretation: Essays on Principles and Methods*, Ed. I. Howard Marshall. 181-196. Carlisle: The Paternoster Press, revised 1979.
- Stanton, Graham. *The Gospels and Jesus*. New York: Oxford University Press, 2002.
- Tarakçı, Muhammet. "Origen ve Alegorik Kitab-ı Mukaddes Yorumu". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (2010): 183-213.

544 | Zafer Duygu. Sinoptik Problem ve Redaksiyon Kritiği: Giriş Mahiyetinde Bir Değer...

- Travis, Stephen H. "Form Criticism". *New Testament Interpretation: Essays on Principles and Methods* Ed. I. Howard Marshall. 153-164. Carlisle: The Paternoster Press revised 1979.
- Watson, Francis. "The Fourfold Gospels". Ed. S.C. Barton. *The Cambridge Companion to the Gospels*. 34-52. New York: Cambridge University Press, 2006.
- Watson, Francis. *Gospel Writing: A Canonical Perspective*. Michigan, Grand Rapids: W.B. Eerdmans, 2013.
- Wiles, Maurice F. *The Spiritual Gospel: The Interpretation of the Fourth Gospel in Early Church*. New York: Cambridge University Press, 1960.
- Ziegler, Robert A. "Augustine of Hippo's Doctrine of Scripture: Christian Exegesis in Late Antiquity". *Primary Source* 5/2 (2015): 33-39.